

agentschap voor
buitenlandse handel

22 > 26 oktober 2017

REPUBLIEK IVOORKUST

Studie verwezenlijkt ter gelegenheid van de gezamenlijke economische zending
onder het Voorzitterschap van HKH Prinses Astrid, Vertegenwoordigster van ZM de Koning

VOORWOORD

Na de razendsnelle inhaalbeweging die Ivoorkust liet optekenen volgend op de schermutselingen in het begin van dit decennium oogt de toekomst van het land rooskleuriger dan ooit. In 2016 prijkte Ivoorkust bij de vijf belangrijkste groeiers ter wereld en dankzij een herwonnen stabiliteit en een bedrijfsvriendelijke regering wijst alles erop dat deze trend de komende jaren zal aanhouden.

Ivoorkust beschikt niet alleen over een groot bevolkingspotentieel en een rijke grond, maar bovenal ook over een duidelijke toekomstvisie. Tegen 2020 wil Ivoorkust één van de leidende opkomende landen zijn. Om deze doelstelling waar te maken werd in samenspraak met internationale organisaties een ambitieus Nationaal Ontwikkelingsplan 2016-2020 gelanceerd.

Aan de hand van dit plan, dat op een indrukwekkend arsenaal aan infrastructuurwerken en een ontwikkelende industrie mikt, zullen President Alassane Ouattara en zijn ministers hun acties de komende jaren aftoetsen. Dit brengt het voordeel van duidelijkheid mee voor al de bedrijven die projecten wensen op te starten in Ivoorkust.

Het is in deze context dat het Agentschap voor Buitenlandse Handel, in samenwerking met haar partners, de FOD Buitenlandse Zaken, Flanders Investment & Trade, Brussel Invest & Export en l'Agence wallonne à l'exportation et aux Investissements étrangers, deze gezamenlijke economische zending van 22 tot 26 oktober 2017 naar Ivoorkust organiseert. Wij zijn ervan overtuigd dat dit voor onze Belgische bedrijven een mooie gelegenheid biedt om hun troeven op de Ivoriaanse markt uit te spelen.

Fabienne L'Hoost
Directeur-generaal

EXECUTIVE SUMMARY

Tussen 2012 en 2015 kende Ivoorkust jaarlijks een gemiddelde stijging van het BBP van 9% en in 2016 prikte het land bij de vijf snelst groeiende economieën ter wereld dankzij een aanwas van het BBP met 7,5%. Volgend op deze sterke groeicijfers had Ivoorkust in 2016 de 94ste economie ter wereld met een BBP van 35,5 miljard USD, een bedrag dat volgens het IMF in de komende jaren sterk zal stijgen. Het Nationaal Ontwikkelingsplan, dat loopt van 2016 tot 2020, moet hier voor de nodige impulsen zorgen.

Ondertussen steunt Ivoorkust ook op solide macro-economische determinanten. In tegenstelling tot heel wat opkomende landen heeft Ivoorkust de inflatie stevig in de hand. De afgelopen drie jaar schommelde deze rond 1 procent en ze blijft volgens het IMF ook in de komende jaren onder controle. Dit kan deels verklaard worden door het strakke beheer van de lokale munt, de CFA-frank. Deze munt, die Ivoorkust deelt met 7 andere landen, wordt uitgegeven door de centrale bank van West-Afrikaanse staten (BCEAO), is gekoppeld aan de euro en gewaarborgd door de Franse staat. De rentevoet, ook een verantwoordelijkheid van de BCEAO, staat al sinds 2013 onveranderd op 2,5%.

De voornaamste volatiele factor voor de Ivoriaanse economie is de prijs van landbouwproducten op de wereldmarkt. Agrarische producten zijn goed voor ongeveer 70% van de Ivoriaanse export en betekenen een belangrijke bijdrage aan het budget van de overheid. Om de afhankelijkheid hiervan te verminderen zet de regering sterk in op de export van (half)afgewerkte producten. Daarnaast voert Ivoorkust ook aardolie, goud en rubber uit. Het land kocht voornamelijk aardolie, rijst, vis, medicijnen en personenwagens in. Ivoorkust heeft traditioneel een positieve handelsbalans, voornamelijk dankzij een overschot met Europa.

De handel met Europa is in afwachting van een definitieve overeenkomst tussen de EU en de Economische Gemeenschap van West-Afrikaanse Staten (ECOWAS) geregeld via een bilateraal partnerschapsakkoord. ECOWAS is een regionale organisatie die voorziet in politieke, militaire en economische samenwerking met Ivoorkust als derde grootste economie. Ondanks gemeenschappelijke initiatieven blijft de onderlinge handel tussen ECOWAS-landen echter beperkt. Daarnaast is Ivoorkust lid van WAEMU, een samenwerkingsverband tussen acht West-Afrikaanse landen waarmee het onder meer een gemeenschappelijke munt deelt.

De buitenlandse investeringen (FDI) in Ivoorkust lagen de afgelopen twee jaar net onder de 500 miljoen USD. Het aantal "greenfield"-investeringen gaat wel in stijgende lijn, terwijl ook de FDI stock er op vooruit gaat. Voornamelijk Frankrijk investeert sterk in Ivoorkust, al heeft België ook enkele grote projecten lopen. De Ivoriaanse regering probeert via een gunstig investeringsregime in gerichte sectoren en specifieke gebieden in de komende jaren de kaap van 500 miljoen USD te overschrijden.

De voornaamste reden waarom Ivoorkust ondanks haar sterke en stabiele groeipad van de afgelopen jaren vaak toch wordt ontweken door potentiële handelspartners en investeerders zijn de aanzienlijke politieke en commerciële risico's zoals beschreven door kredietbeoordelaar Credendo. Een stabiele stembusgang in oktober 2020 zou heel wat kopzorgen kunnen wegnemen.

Tussen nu en 2020 wordt ondertussen stevig ingezet op infrastructuurwerken. Onder meer de wegen en spoorlijnen worden onder handen genomen, wat zal leiden tot veiliger en sneller (internationaal) personen- en vrachtvervoer. Ook de

IVOORKUST

Ivoriaanse havens worden uitgebouwd met onder meer Belgische hulp om een positie af te dwingen als logistieke hub van West-Afrika. Daarnaast staan nog verschillende grootschalige infrastructuurprojecten op stapel, gaande van gezondheidscentra over energieprojecten tot sportinfrastructuur en woningen.

Een andere belangrijke investering, op het snijpunt van infrastructuur en ICT, is de aanleg van 7.000 kilometer glasvezelkabels. Het is maar één van de talrijke initiatieven die de overheid neemt om haar bevolking een betere toegang tot het internet te verschaffen. Met toenemend succes overigens, ook dankzij de veelvuldige verspreiding van smartphones. Daarnaast kunnen de Ivoriaanse inwoners en bedrijven in toenemende mate genieten van diensten en toepassingen die de overheid online aanbiedt. Ivoriaanse bedrijven lopen nog achter op technologisch vlak, wat zeker kansen schept.

Landbouw is en blijft essentieel in de economie van Ivoorkust. Voor minstens tien producten is het land bij de tien belangrijkste exporteurs ter wereld. Het bekendste Ivoriaanse exportproduct is cacao. Het land voorziet dan ook in 40% van de wereldproductie. Ook andere producten, zoals cashewnoten, zitten in de lift, terwijl Ivoriaanse koffie weer aan een opmars bezig is. Het plan van de overheid om sterker in te zetten op de verwerkende industrie en incentives te verlenen aan bedrijven die (half)afgewerkte producten afleveren, biedt heel wat mogelijkheden.

Tot slot staan we stil bij de gezondheidszorg, die op het punt staat om drastisch te veranderen als gevolg van de uitrol van een Universele Gezondheidsdekking, hetgeen op termijn miljoenen extra Ivorianen in staat moet stellen om gebruik te maken van preventieve en acute dienstver-

lening. De overheid gaat bovendien ook op zoek naar structurele oplossingen voor het tekort aan gezondheidscentra en farmaceutische producten.

Na enkele sleutelcijfers (deel 1) en een macro-economische analyse van het land (deel 2), zullen we de vier eerder aangehaalde sectoren bekijken (deel 3). Enkele recente Belgische succesverhalen besluiten deze studie (deel 4).

INHOUDSTAFEL

VOORWOORD	3
EXECUTIVE SUMMARY	4
1. IVOORKUST IN ENKELE CIJFERS	8
2. ECONOMISCHE GEGEVENS	12
2.1 Sleutelindicatoren	14
2.1.1 BBP	14
2.1.2 Inflatie	17
2.1.3 Rentevoet	18
2.1.4 Wisselkoers	19
2.2 Buitenlandse handel	20
2.2.1 Export	22
2.2.2 Import	23
2.3 Directe buitenlandse investeringen	24
2.4 Risicowaardering	26
2.4.1 Risicowaardering volgens de Credendo Group	26
2.4.2 Andere risico-indicatoren	29
3. SECTORALE ANALYSE	30
3.1 Infrastructuur	32
3.2 ICT	40
3.3 Landbouw	46
3.4 Gezondheidszorg	52
4. RECENTE SUCCESVERHALEN	56
5. BRONNEN	61

1

IVOORKUST IN ENKELE CIJFERS

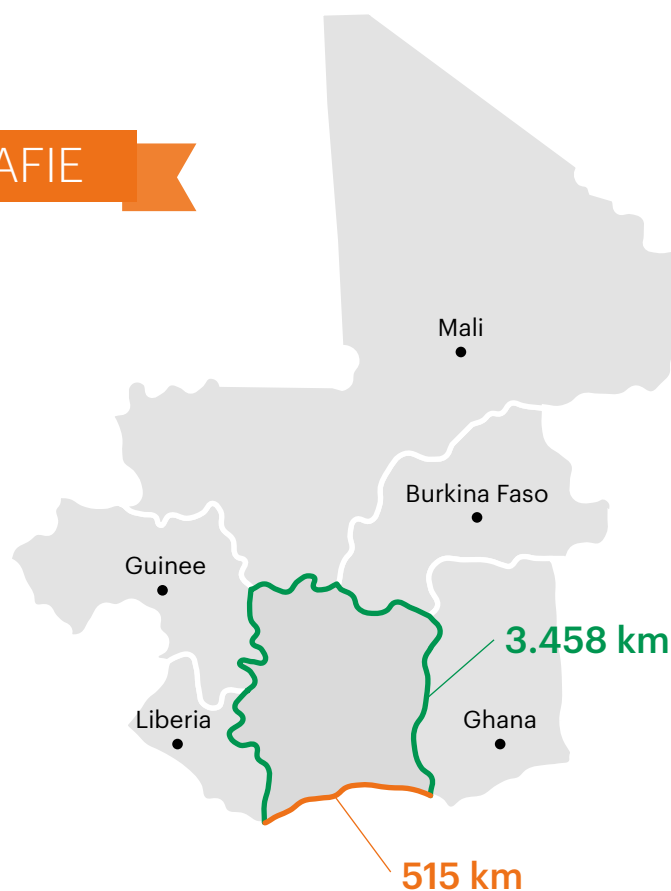

GEOGRAFIE

GRONDGEBIED

Een totale oppervlakte van **322.463 km²**

10
x België

KLIMAAT

Ivoorkust kent een stabiel klimaat.

24°C

28°C

Gedurende het hele jaar temperaturen tussen **24°C** en **28°C**.

150 mm

In december en januari valt het minste neerslag. In **oktober** valt gemiddeld 150 mm regen.

BBP IN LOPENDE PRIJZEN

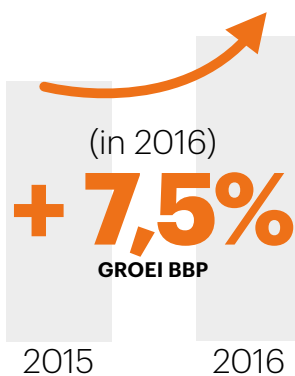
#94

economische macht ter wereld (in 2016)

JAARLIJKS BBP PER INWONER IN KOOPTKRACHTPARITEIT

3.609 USD

(in 2016)

WISSELKOERS

655,957

CFA-FRANK

1 EUR

ECONOMIE

DEMOGRAFIE

**23,7
miljoen**

Inwoners
(juli 2016)

>60

Ivoorkust heeft meer dan
60 etnische bevolkingsgroepen

en bijgevolg ook meer dan
60 lokale talen en dialecten.

De officiële taal is Frans.

YAMOUSSOUKRO
(hoofdstad)

ABIDJAN

300.000
inwoners

5 miljoen
inwoners

GEMIDDELDE LEEFTIJD

20,7 jaar

= één van de jongste
bevolkingen ter wereld

PRESIDENTIËLE REPUBLIEK

Onafhankelijkheid: sinds 7 augustus 1960

(van Frankrijk)

1

1 PRESIDENT

Alassane Dramane Ouattara
(sinds 4 december 2010)

1 PREMIER

Amadou Gon Coulibaly
(sinds 11 januari 2017)

12

DISTRICTEN

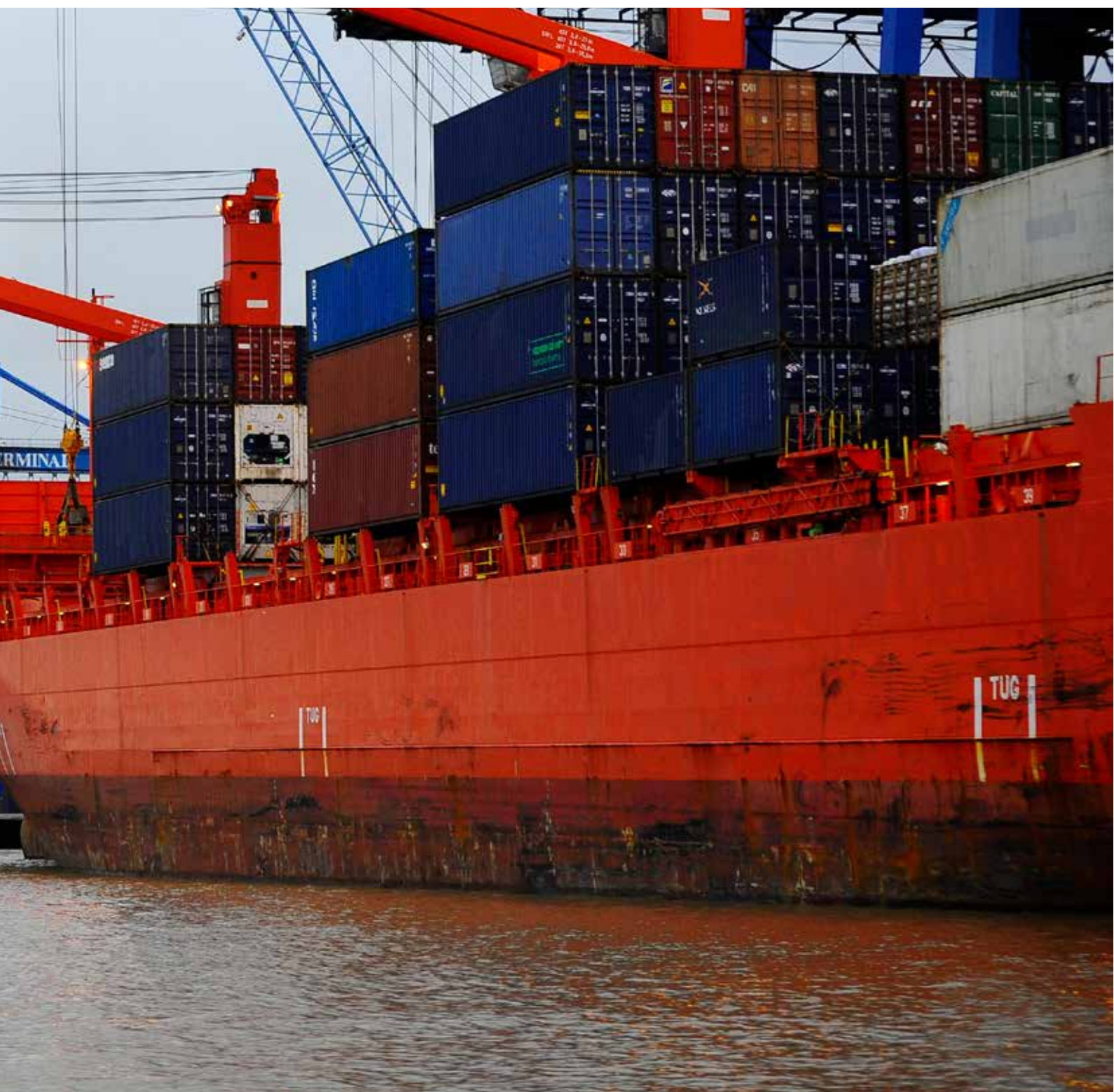
en 2 autonome
districten (Abidjan en
Yamoussoukro)

POLITIEK

2

ECONOMISCHE GEGEVENS

2.1 SLEUTELINDICATOREN

2.1.1 BBP

Het Bruto Binnenlands Product (BBP) van een land wordt bepaald door de productie van rijkdom van haar economische actoren (huishoudens, bedrijven en overheid). Het wordt vaak beschouwd als de belangrijkste indicator om de gezondheid van een economie te beoordelen.

NOMINAAL BBP

Volgens schattingen van het IMF bedroeg het nominaal BBP (tegen lopende prijzen) van Ivoorkust 35,5 miljard USD in 2016. In 2017 zou het BBP verder stijgen tot 36,9 miljard USD. Tegen 2022 ziet het IMF het BBP met meer dan 20 miljard USD groeien tegenover 2016, tot 56,2 miljard USD.

Op basis van het BBP in 2016 bekleedt Ivoorkust de 94ste plaats in de wereld wat de grootte van de economie betreft, net achter Turkmenistan en voor Bolivia. Ter vergelijking: België staat op de 25ste plaats in de wereld.

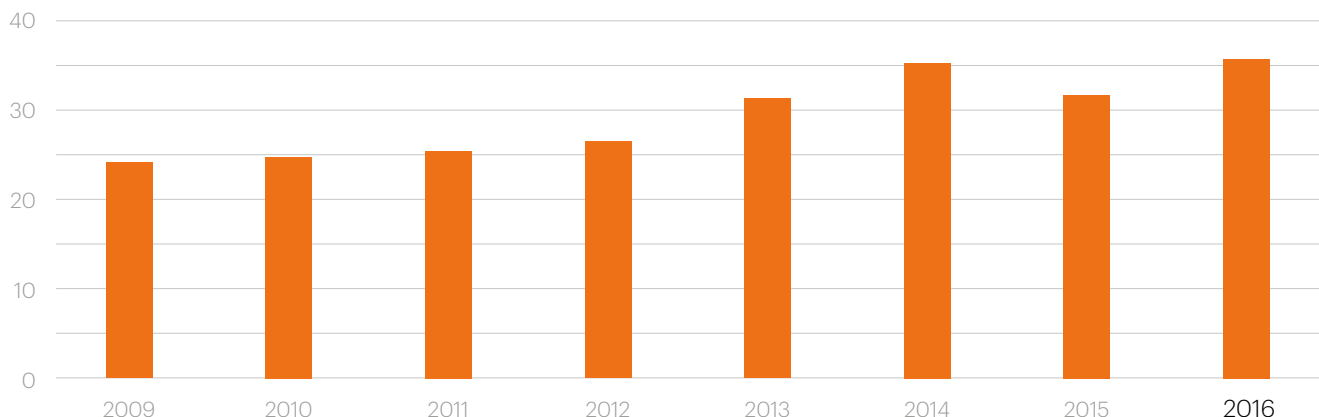
Het jaarlijkse BBP per hoofd van de bevolking (gebaseerd op koopkrachtpariteit) bedroeg 3.609 USD in 2016 en zou toenemen tot 5.256 USD in 2022.

GROEI

De economische groei van een land meet de evolutie van het reële BBP (tegen constante prijzen, zonder rekening te houden met inflatie).

EVOLUTIE VAN HET REËLE BBP (IN MILJARD USD)

BRON: IMF

” In 2016 werd een reële groei van 7,5% opgetekend. Daarmee bevond het land zich in de top vijf groeiers wereldwijd. Dit is een hemelsbreed verschil met de gemiddelde groei van Sub-Sahara-Afrika, die op 1,5% bleef steken.

Ivoorkust kende een sterke welvaartsgroei in de jaren 1970 dankzij een stabiele politieke situatie en een handelsgeoriënteerde economie. In de jaren '80 begon de groei te slabakken als gevolg van de dalende prijzen voor onder meer cacao en koffie. Deze situatie werd pas gecorrigeerd in de jaren '90 met herstructureringen en een devaluatie van de gedeelde munt, de CFA-frank.

In 1993 overleed Félix Houphouët-Boigny, die de eerste President van Ivoorkust werd na het uitroepen van de onafhankelijkheid en aan de macht bleef tot aan zijn overlijden. Zijn dood luidde het begin in van twee instabiele decennia. Een militaire coup in 1999 en gecontesteerde verkiezingen in de nasleep ervan zorgden voor steeds grotere binnenlandse spanningen, die in 2002 uiteindelijk resulteerden in een burgeroorlog. Vijf jaar later kwam deze ten einde, maar de spanningen bleven sudderen tot in 2011. In deze periode bedroeg de gemiddelde reële groei van het BBP per capita -1,9%.

Met het aantreden van huidig President Alassane Dramane Ouattara kwam er opnieuw stabiliteit in het land. Ouattara, een voormalig medewerker van het IMF, gaf met een eerste Nationaal Ontwikkelingsplan (Plan National de

Développement, PND) veel aandacht aan investeringen in infrastructuur, het verhogen van productiviteit binnen de primaire sector en het verbeteren van het ondernemingsklimaat. Zowel in 2014 als 2015 behoorde het land volgens de Wereldbank tot de top 10 van landen die het ondernemingsklimaat hervormden. Van 2012 tot 2015 bedroeg de gemiddelde reële groei van het BBP per capita 6% als gevolg van een jaarlijkse gemiddelde stijging van het BBP met 9%.

In 2015 bedroeg de reële groei van het BBP volgens de World Economic Outlook nog 8,9% en als dusdanig was het land de tweede snelste stijger in Sub-Sahara-Afrika, na Ethiopië. In 2016 werd een reële groei van 7,5% opgetekend. Daarmee bevond het land zich in de top vijf groeiers wereldwijd. Dit is een hemelsbreed verschil met de gemiddelde groei van Sub-Sahara-Afrika, die op 1,5% bleef steken.

Een belangrijke bepalende factor in de groei van de afgelopen jaren was de zogenoemde “vredesbonus”. Dit is de automatische stijging van de groei wanneer er een terugkeer plaatsvindt naar de normale capaciteit na een onderbenutting als gevolg van oorlog.

LANDEN MET DE STERKSTE STIJGING VAN HET REËLE BBP IN 2016 (IN PROCENT)

BRON: IMF

Positie	Land	Groei reële BBP in 2016
1	Nauru	10,4%
2	Irak	10,1%
3	Ethiopië	8%
4	Oezbekistan	7,8%
5	Ivoorkust	7,5%
6	IJsland	7,2%
7	Cambodja	7%
8	Tadzjikistan	6,9%
9	Bangladesh	6,9%
10	Laos	6,9%

Om de groei ook in de komende jaren te consolideren heeft de regering voor 2016-2020 een tweede PND in het leven geroepen. Deze heeft een sterke focus op publiek-private partnerschappen (PPP), wat moet bijdragen tot een verdere industrialisatie en diversificatie van de economie. Denk daarbij aan de lokale verwerking van landbouwproducten. Daarnaast voorziet het plan onder andere in maatregelen voor kmo's en in een verdere ontwikkeling van de mijnsector.

Het IMF voorspelt tot 2020 alvast een jaarlijkse groei van rond de 7% voor het BBP. De stijgende binnenlandse vraag zou hier een voortrekkersrol in moeten spelen. Toch waarschuwt het IMF voor mogelijke schokken omdat Ivoorkust sterk afhankelijk is van de prijs van basisgrondstoffen. Ook politieke instabiliteit kan nog roet in het eten gooien. De muiterij van het leger in januari en mei 2017 toont aan dat de situatie precair blijft.

VERDELING PER SECTOR

De primaire sector groepeerde alle activiteiten voor de exploitatie van natuurlijke rijkdommen zoals de landbouw, de bosbouw, de visserij en de jacht.

Deze sector vertegenwoordigde volgens de laatste schattingen 17,6% van het Ivoiriaanse BBP in 2016. Ivoorkust is de belangrijkste cacao producent ter wereld, goed voor ongeveer 40% van de totale productie. Daarnaast worden onder meer koffie, cashewnoten, kokosnoten, palmolie en bananen geteeld.

De secundaire sector omvat alle activiteiten die als doel hebben om een natuurlijke grondstof tot een afgewerkt product om te vormen. In 2016 was deze sector goed voor 19,5% van het Ivoiriaanse BBP. De belangrijkste industriële sectoren zijn de industriële bereiding van voedingswaren, textiel, bouwmaterialen, meststoffen en assemblage van motoren, voertuigen en fietsen. De mijnsector steeg in 2015 met 12,5% en zou in 2016 verder gegroeid zijn met 17,1%. Ook de aardolieproductie is de laatste jaren gevoelig toegenomen (+37,9%).

In samenwerking met onder andere de Afrikaanse Ontwikkelingsbank heeft Ivoorkust zich tot doel gesteld om de industriële bijdrage tot het BBP te verhogen tot 40% in 2019. Ook het PND wil nieuwe industriële productiecentra stimuleren en inzetten op onder meer productiesectoren met hoge toegevoegde waarde en waar mogelijk op arbeidsintensieve activiteiten. Daarnaast zou het Economische Partnerschapsakkoord dat de Europese Unie afsloot met ECOWAS nieuwe deuren moeten openen.

De tertiaire sector, de sector van de diensten, is zoals in veel Afrikaanse landen sterk aan het groeien (+54% in 2015) en draagt nu al voor 62,8% bij tot het BBP. De stijging in de handel wordt voornamelijk gevoed door de groeiende private consumptie. Deze is onder meer het gevolg van de dalende werkloosheid en de verhoging van het minimumloon. Daarnaast is ook de telecommunicatiesector (+9,7% in 2016) in volle ontwikkeling, evenals het zee- en luchttransport (+9,3%).

2.1.2 INFLATIE

De inflatie duidt op een algemene verhoging van de prijzen van goederen en diensten over een gegeven periode. Men spreekt ook wel over een stijging van de levenskost of een daling van de koopkracht.

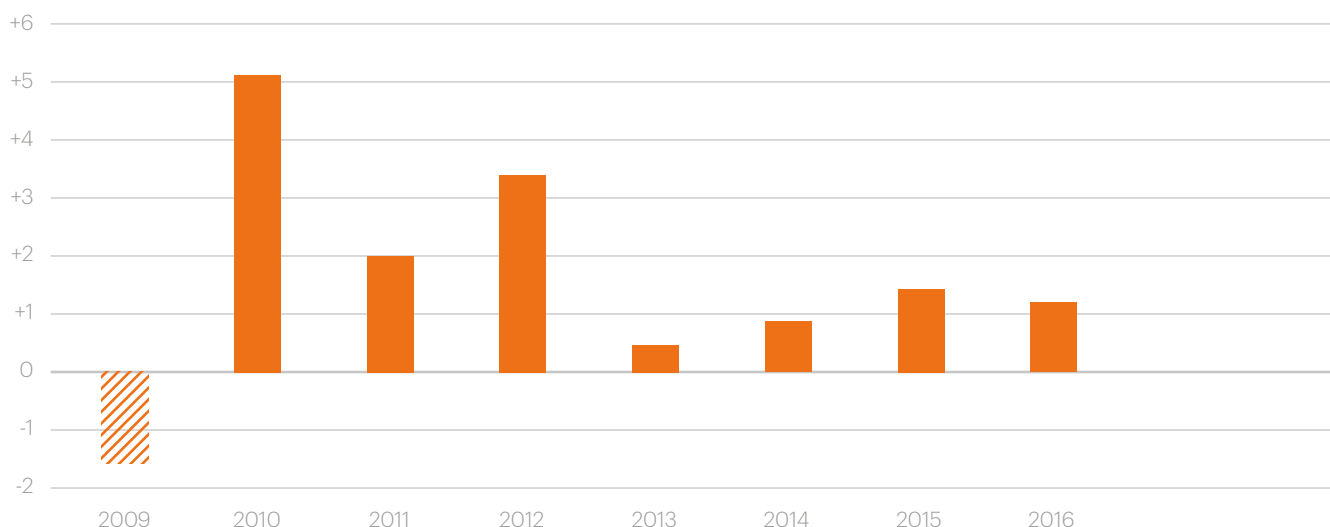
De consumptieprijsindex is net als in België de meest gebruikte maatstaf. Hij weerspiegelt de prijsevolutie van een geheel aan basisproducten en -diensten die gezinnen kopen voor hun con-

sumptie. Om de inflatie te bepalen, meet men de evolutie van de index over een bepaalde periode.

In 2016 bedroeg de inflatie 1,2% ten opzichte van het voorgaande jaar. Ivoorkust is al jaren een stabiele factor in Afrika ten zuiden van de Sahara, waar achter de gemiddelde inflatiestijging van 12,7% verschillen schuilgaan van een inflatie van 479,7% (Zuid-Soedan) tot een deflatie van -4,9% (Tsjaad).

INFLATIE – JAARLIJKSE EVOLUTIE (IN PROCENT)

BRON: IMF

2.1.3. RENTEVOET

De centrale bank van West-Afrikaanse staten (BCEAO) is bevoegd voor de Ivoiriaanse monetaire politiek. Ivoorkust maakt immers deel uit van de West-Afrikaanse Economische en Monetaire Unie (WAEMU), samen met Benin, Burkina Faso, Guinee Bissau, Mali, Niger, Senegal en Togo. Eén van de taken van de BCEAO bestaat er in om de stabiliteit van het financiële systeem te garanderen. De BCEAO kan enerzijds de tarieven verlagen om uitgaven en investeringen aan te moedigen met als doel de economische activiteit te stimuleren, maar anderzijds kunnen de tarieven ook verhoogd worden om de economische activiteit te vertragen en zo inflatie te vermijden.

Als instrument gebruikt de BCEAO een basisrente, die nu 2,5% bedraagt. Een stijging of daling van deze basisrente ontlokt een brede waaier aan reac-

ties, die niet enkel de andere banktarieven op korte en lange termijn (hypotheeken, leningen, spaarrentes...) beïnvloeden, maar ook de wisselkoersen evenals meerdere andere macro-economische indicatoren zoals de werkgelegenheidsgraad en de consumptieprijzen.

De basisrente is stabiel sinds 2013. Zowel in maart als in september van dat jaar deed de BCEAO 25 basispunten af van haar basisrente als gevolg van de dalende inflatie binnen de acht verbonden landen. Bovendien werd deze verlaging ingegeven door de beslissing van de Europese Centrale Bank (ECB) om in datzelfde jaar haar basisrente verder te verlagen. De acties van de ECB zijn van primordiaal belang voor de BCEAO gezien de CFA-frank is vastgeklonken aan de euro (zie hiervoor ook 2.1.4. Wisselkoers).

” De centrale bank van West-Afrikaanse staten (BCEAO) is bevoegd voor de Ivoiriaanse monetaire politiek. Ivoorkust maakt immers deel uit van de West-Afrikaanse Economische en Monetaire Unie (WAEMU).

2.1.4 WISSELKOERS

De valuta in Ivoorkust is de CFA-frank, waarbij CFA een acroniem is voor Communauté Financière Africaine. Deze munt wordt gedeeld met de overige leden van de West-Afrikaanse Economische en Monetaire Unie (zie hiervoor ook 2.1.3. Rentevoet).

De CFA-frank is gekoppeld aan de euro en heeft een waardeverhouding van 655,957 CFA-frank voor 1 EUR. Deze koppeling wordt gewaarborgd door de Franse schatkist, die al sinds 1945 garant staat voor de vaste wisselkoersverhouding. De regeling zorgt voor een verregaande monetaire stabiliteit die door vele investeerders als één van de voornaamste troeven van Ivoorkust wordt genoemd. Ook de Ivoriaanse President Alassane Ouattara bemerkte in 2016 dat de CFA-frank zorgt voor groei en de inflatie onder controle houdt.

Toch ervaren Ivoorkust en de rest van de muntzone een stijgende druk om op termijn de koppeling met de euro te laten varen of zelfs de valuta op te zeggen. Zo is er weerkerend protest tegen het feit dat de landen aangesloten bij de CFA-frank minstens de helft van hun buitenlandse reserves moeten onderbrengen bij de Franse schatkist. Bovendien is de CFA-frank vasthaken aan een sterke euro geen goede zaak voor de competitiviteit van de exportsectoren. Tot slot is de BCEAO de facto verplicht om de beleidslijnen van de ECB over te nemen, wat een beleid op maat van de aangesloten landen in de weg staat.

Ivoorkust had op 31 december 2016 buitenlandse deviezen en goudreserves ter waarde van 4,95 miljard USD. Deze reserves zijn in de laatste jaren significant toegenomen, gezien de Ivoriaanse reserves in 2008 nog slechts een waarde van 2,25 miljard USD hadden. Wereldwijd hebben 91 landen grotere buitenlandse deviezen- en goudreserves dan Ivoorkust.

SAME SAME BUT DIFFERENT

Er bestaan twee versies van de CFA-frank. Deze van de West-Afrikaanse Economische en Monetaire Unie waarin onder meer Ivoorkust zetelt, en deze van de Centraal-Afrikaanse Economische en Monetaire Gemeenschap, die is samengesteld uit zes landen. Beide munten hebben dezelfde waarde en dezelfde garanties van de Franse schatkist, maar zijn niet onderling inwisselbaar en worden beheerd door een verschillende centrale bank.

2.2 BUITENLANDSE HANDEL

SAMENWERKINGSVERBANDEN

WAEMU

Volgens voorlopige cijfers bedroeg de Ivoriaanse goederenexport 11,7 miljard USD in 2016, terwijl de import op 9,0 miljard USD afklokte. Daarmee is Ivoorkust met voorsprong de grootste economie binnen de West-Afrikaanse Economische en Monetaire Unie (WAEMU), met ongeveer 40% van het gemeenschappelijke BBP. Zoals eerder besproken is WAEMU een geïntegreerde organisatie met onder meer een gemeenschappelijke munt.

ECOWAS

Ivoorkust maakt net als de andere leden van WAEMU ook deel uit van ECOWAS, een regionale organisatie ontstaan in 1975 die voorziet in politieke, militaire en economische samenwerking. Het blok groepeerde vijftien West-Afrikaanse landen, zijnde Benin, Burkina Faso, de Kaapverdische Eilanden, Ivoorkust, Ghana, Guinee, Guinee-Bissau, Liberia, Mali, Niger, Nigeria, Senegal, Sierra Leone, Gambia en Togo.

ECOWAS vertegenwoordigt een markt van 360 miljoen mensen, goed voor een gezamenlijk BBP van 809,7 miljard USD in 2016. Dit betekent een opmerkelijke stijging ten opzichte van tien jaar eerder, toen het gecombineerde BBP nog slechts 321,8 miljard USD bedroeg.

ECOWAS vormt momenteel een douane-unie, sinds 1 januari 2015 ook met een gemeenschappelijk extern tarief. Toch behouden de landen elk verregaande bevoegdheden zoals de mogelijkheid om taksen, quota's of importbeperkingen op te leggen. Ivoorkust blijft streven naar een verdere integratie, die op termijn tot een gemeenschappelijke markt (common market) zou kunnen uitgroei-

en. Ivoorkust is de derde belangrijkste economie binnen ECOWAS, na Ghana en op verre afstand van Nigeria.

Ivoorkust en de EU

Sinds 1975 hebben 79 voormalige Europese kolonies een bevoorrechte markttoegang tot de EU. Onder meer Ivoorkust, evenals de andere landen binnen ECOWAS, konden exporteren naar de EU zonder importtaksen te betalen, maar inden zelf wel taksen op de import vanuit de EU. Onder druk van minder ontwikkelde landen die niet van de bevoorrechte markttoegang tot de EU konden genieten bepaalde de Wereldhandelsorganisatie (WTO) dat deze situatie moest rechtgezet worden vanaf 2008.

In juni 2000 werd bijgevolg het Cotonou-akkoord ondertekend, dat bepaalde dat de niet-wederkerige handelsverplichtingen vanaf 2008 zouden overgaan in Economische Partnerschapsakkoorden (EPA). Net zoals bij de andere handelsblokken bestaande uit landen die eerder konden genieten van het preferentiële regime sleepten ook de onderhandelingen tussen de EU en ECOWAS aan. De Afrikaanse organisatie wilde een andere vorm van bevoorrechte markttoegang tot de EU bekomen.

In 2007 was Ivoorkust daarom het eerste Afrikaanse land dat een voorlopig bilateraal partnerschapsakkoord afsloot, los van ECOWAS. Ivoorkust wilde op deze manier de gunstige voorwaarden voor haar landbouwproducten vrijwaren. Deze overeenkomst verwijderde meteen al de importtarieven op haast alle Ivoriaanse producten naar Europa en zal gradueel importtarieven doen verdwijnen voor 75% van de Europese goederen over een periode van 15 jaar. Dit geldt niet voor gevoelige producten zoals koffie en cacao.

In 2014 werd dan toch een overeenkomst bereikt tussen beide regionale organisaties, maar deze werd nog niet geratificeerd. Een kritiek is dat de tarieven binnen de EPA belangrijke delen van het afgesproken gemeenschappelijke beleid binnen ECOWAS ondermijnen, waaronder het gemeenschappelijk extern tarief. Daarnaast behoren 11 van de 15 landen die lid zijn van ECOWAS tot de zogenoemde "LDC's (Minst Ontwikkelde Landen), waardoor ze volgens de WTO-regels nog steeds vrije toegang tot de Europese markt zouden hebben. Voor hen heeft de EPA bijgevolg geen enkel voordeel. De West-Afrikaanse landen zouden volgens schattingen zo'n 3,2 miljard EUR aan inkomsten per jaar verliezen vanaf 2020. In afwachting van de ratificatie door ECOWAS blijft het voorlopig bilateraal partnerschapsakkoord tussen de EU en Ivoorkust van kracht.

Andere vrijhandelsakkoorden

Ivoorkust heeft ook vrijhandelsakkoorden met Zweden en Brazilië.

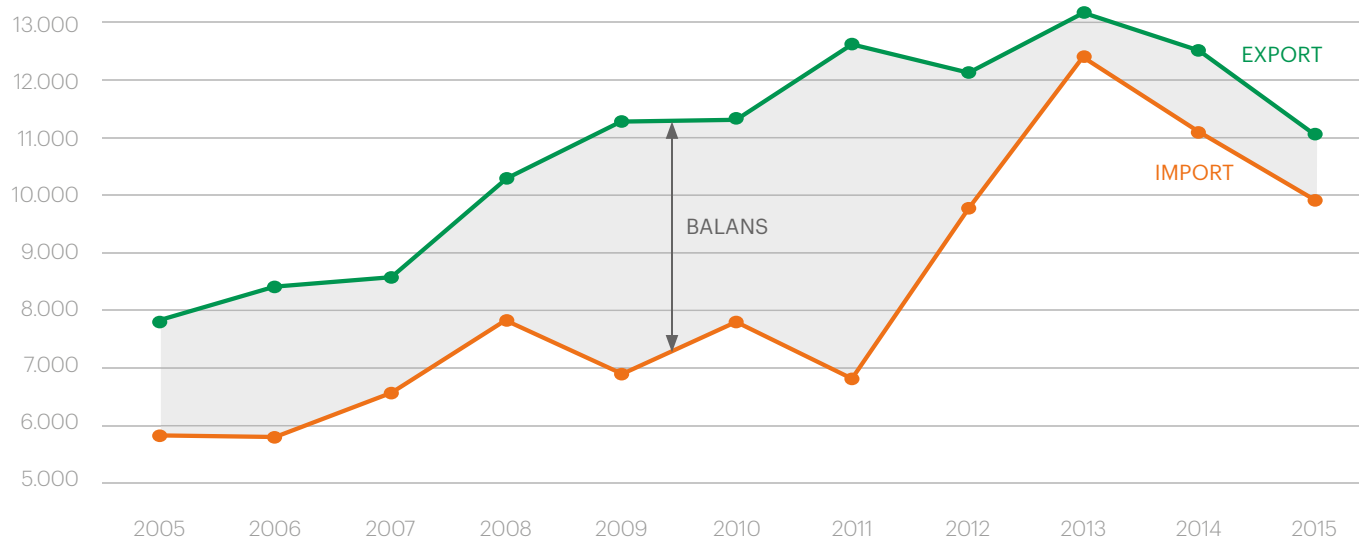
IVORIAANSE HANDELSBALANS

Ivoorkust heeft traditioneel een positieve handelsbalans. In 2011 werd een absoluut record bereikt met een overschot van bijna 6 miljard USD. Sindsdien is dit afgenomen tot 1,2 miljard USD in 2015.

In 2015 was het handelsoverschot voornamelijk te danken aan de handel met Europa, dat een deficit van ongeveer 2 miljard USD heeft met Ivoorkust. Ook met Sub-Sahara-Afrika en Noord-Amerika is er merklijk meer uitvoer dan invoer. Daartegenover staat een handelstekort met Oost-Azië en in veel beperktere mate met Noord-Afrika.

IVORIAANSE HANDELSBALANS 2005-2015 (IN MILJOEN USD)

BRON: WTO

2.2.1 EXPORT

PER PRODUCT

Volgens cijfers van de WTO bedroeg de goederenexport in 2015 bijna 11,2 miljard USD.

Landbouwproducten vertegenwoordigen niet minder dan 68,9% van de totale exportwaarde. Ivoorkust is de belangrijkste exporteur van cacao bonen ter wereld en wist klanten over heel de wereld te verleiden tot de aankoop van bonen ter waarde van 3,55 miljard USD.

Daarnaast is het ook de ambitie van de regering om de eigen landbouwproducten te verwerken. Dit uit zich in de export van cacaopasta (ter waarde van 738 miljoen USD in 2015, +36% sinds 2013) en cacaoboter, -vet en -olie (ter waarde van 425 miljoen USD, +62% sinds 2013). Bepaalde bijproducten, met name cacaodoppen en cacaoschillen, zijn op hun beurt goed voor nog eens 246 miljoen USD. Andere belangrijke exportproducten zijn kokos- en cashewnoten (776 miljoen USD), koffie en palmolie.

In de niet-landbouwgerelateerde goederenexport valt de verkoop op van aardolie (ruwe en niet-ruwe aardolie voor samen 1,8 miljard USD), goud (756 miljoen USD), rubber (502 miljoen USD) en bereide of bewaarde vis (140 miljoen USD).

In totaal werden 2.434 producttypes geëxporteerd naar 156 landen.

Volgens de meest recente cijfers werden in 2016 diensten geëxporteerd ter waarde van 657 miljoen USD, onder meer in transport, toerisme, goederen gerelateerde diensten en ICT.

PER LAND

Ivoorkust exporteert voornamelijk naar Europa. Concreet zijn Nederland (12%), België (7%), Frankrijk (6%) en Duitsland (6%) de belangrijkste afzethavens voor Ivoriaanse goederen in Europa.

Het enige niet-Europese land bij de vijf belangrijkste afzetmarkten van Ivoorkust zijn de Verenigde Staten (8%). Pas dan volgen Burkina Faso (zesde afzetmarkt met 5%), Mali, Nigeria en Ghana (respectievelijk 8ste, 9de en 10de afzetmarkt met elk ongeveer 4% aandeel) als eerste Afrikaanse landen.

Dit is tekenend voor de beperkte intra-Afrikaanse markt, ondanks de gemeenschappelijke munt en markt.

” Wat hierbij opvalt is dat buiten de koppositie van Nigeria geen enkel Afrikaans land voorkomt binnen de top-10 van importeurs. Ook is de positie van Europa als exporteur veel minder prominent dan deze als importeur.

2.2.2 IMPORT

PER PRODUCT

Volgens cijfers van de WTO bedroeg de goederenimport in 2015 bijna 9,91 miljard USD.

In dat jaar kocht Ivoorkust voornamelijk aardolie aan (ruwe en bewerkte aardolie samen goed voor 2,0 miljard USD), rijst (488 miljoen USD), vis (444 miljoen USD), medicijnen (256 miljoen USD) en personenwagens (239 miljoen USD).

In totaal werden 3.827 producttypes geïmporteerd vanuit 182 landen.

Volgens de meest recente cijfers werden in 2016 diensten geïmporteerd ter waarde van 2,9 miljard USD, voornamelijk in transport en toerisme.

PER LAND

Maar liefst 15% van de in het buitenland aangekochte goederen zijn afkomstig uit Nigeria. Frankrijk is de tweede leverancier, goed voor 14% van de totale import en ook China, met een aandeel van 12%, bevoorraadt Ivoorkust sterk.

Op verre afstand volgen de Verenigde Staten, Italië en India met elk 4% en Spanje, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland met 3% aandeel per land in de Ivoriaanse import. Wat hierbij opvalt is dat buiten de koppositie van Nigeria geen enkel Afrikaans land voorkomt binnen de top-10 van importeurs. Ook is de positie van Europa als exporteur veel minder prominent dan deze als importeur.

2.3 DIRECTE BUITENLANDSE INVESTERINGEN

Men spreekt van Directe Buitenlandse Investerings (DBI) wanneer een onderneming minstens 10% van het kapitaal van een buitenlandse onderneming verwerft met als doel er controle over uit te oefenen en het beheer ervan te beïnvloeden. Deze operaties worden meestal in twee grote groepen onderverdeeld: de zogenoemde “greenfield”-investeringen, die als bedoeling hebben een nieuwe onderneming op te richten en de “brownfield”-investeringen of overnames die ernaar streven de controle over een bestaande onderneming over te nemen.

INKOMENDE DBI

De Directe Buitenlandse Investerings in Ivoorkust namen een sprong na de afwikkeling van het aanslepende conflict in 2012. In plaats van 330 miljoen USD vloeide er in 2013 407 miljoen USD naar Ivoorkust. In 2015 klopte het totaalbedrag af op 494 miljoen USD om in 2016 licht af te zwakken tot 481 miljoen USD.

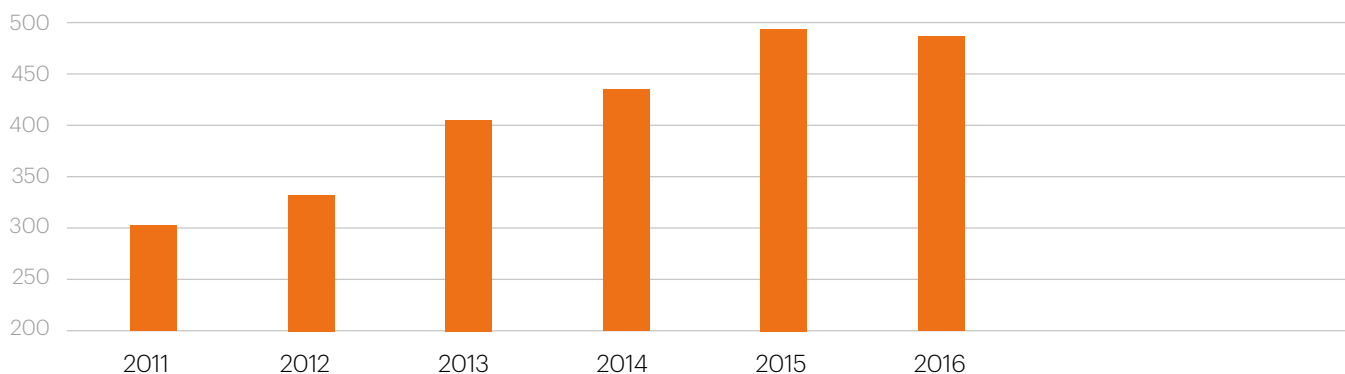
In 2016 vonden er 34 “greenfield”-investeringen plaats, waarmee de stijgende trend van de afgelopen jaren wordt bevestigd (15 in 2014 en 29 in 2015). Dankzij de bijkomende investeringen in 2016 steeg de DBI voorraad (stock) tot een waarde van 7,605 miljard USD, het equivalent van 21% van het BBP. Meer dan een derde van de voorraad is in Franse handen, gevolgd door België (361 miljoen EUR) en Zuid-Afrika (256 miljoen EUR)

De voornaamste investeerders kwamen in 2016 uit Frankrijk (123 miljoen EUR). Daarna volgde Nigeria (102 miljoen EUR), met onder meer een investering in een cementfabriek door Aliko Dangote, één van de rijkste Afrikanen. Andere grote investeringen kwamen uit het Verenigd Koninkrijk (92 miljoen EUR), Libanon (82 miljoen EUR), Mauritius (72 miljoen EUR), Marokko (62 miljoen EUR) en Togo (61 miljoen EUR). In 2015 was Marokko nog de belangrijkste investeerder in Ivoorkust.

De meeste investeringen gingen naar infrastructuurwerken, gevolgd door de telecomsector, de agro-industrie en de transportsector.

DBI IN IVOORKUST (IN MILJOEN USD)

BRON: UNCTAD

BELGISCHE DBI IN IVOORKUST

Volgens cijfers van de Franse schatkist kwamen er in 2015 Directe Buitenlandse Investerings vanuit België naar Ivoorkust ter waarde van 91 miljoen EUR. Dit vooral als gevolg van een grote investering in telecommunicatie.

Zoals eerder aangehaald is België het op één na belangrijkste investeringsland in Ivoorkust, met kapitaal ter waarde van 361 miljoen EUR. Belgische bedrijven die reeds investeringen achter de rug hebben in Ivoorkust zijn onder meer SEA-invest, SIAT, SIPEF, Brussels Airlines, ZETES, Tractebel Engineering, NHV, BIA...

IVORIAANSE DBI IN BELGIË

De Directe Buitenlandse Investerings van Ivoorkust zijn de afgelopen drie jaar zeer beperkt gebleven. Ze bedroegen in 2014, 2015 en 2016 respectievelijk 16 miljoen USD, 14 miljoen USD en 9 miljoen USD. Er zijn geen recente investeringen in België gekend.

INVESTERINGSKLIMAAT

Sinds 2012 is een nieuwe Investment Code van kracht om buitenlandse investeringen aan te trekken. Deze code biedt verschillende stimulansen, waaronder belastingverlagingen en in bepaalde gevallen vrijstelling van taksen op toegevoegde waarde. Zo verleent de overheid een uitvoerrechtenvergoeding aan cacao- en koffieverwerkende industrieën die afgewerkte producten exporteren en bood ze in 2016 een bonusbetaling van zestig eurocent per kilogram geëxporteerde verwerkte cashewnoten. Ook binnen onder meer de infrastructuur- en de toerismesector zijn speciale maatregelen aangekondigd. In ruil verwacht de regering dat de investeerders aan technologie-transfers doen en lokale jobs creëren.

Daarnaast kunnen investeerders afhankelijk van waar ze neerstrijken genieten van speciale belastingtarieven gedurende acht tot vijftien jaar. Voor bedrijven in industriële zones buiten Abidjan is er bijvoorbeeld 50% korting op de water- en energiefactuur.

De regering van Ivoorkust werkt niet alleen aan financiële voordelen maar heeft zich ook ambitieuze doelen gesteld om het investeringsklimaat te verbeteren. Daarbij horen de bescherming van de eigendom en het repatriëren van de winsten, maar ook de procedures om een bedrijf op te zetten, de infrastructuur en de kwaliteit van de beschikbare arbeidskrachten. Hier is nog werk voor de boeg, onder meer op het vlak van juridische procedures, de toekenning van contracten en de bestrijding van corruptie.

Veel van deze indicatoren weerspiegelen ook de positie van het land in de "Doing Business"-ranking van de Wereldbank, waar Ivoorkust ondanks stijgingen in de voorgaande jaren toch nog slechts de 142ste plaats innam in 2016. De Ivoriaanse regering is dermate ambitieus dat de toenmalige Premier en de huidige vicepresident Daniel Kablan Duncan in 2015 aankondigden te streven naar een top-50 rangschikking in deze "Doing Business-index. Tussen 2012 en 2016 ging Ivoorkust alvast 31 landen voorbij.

In 2016 werden 46 nieuwe hervormingen aangekondigd, waaronder eenvoudigere procedures om een bedrijf te starten, bouwvergunningen te krijgen of belastingen te betalen.

2.4 RISICOWAARDERING

2.4.1 RISICOWAARDERING VOLGENS DE CREDENDO GROUP

Credendo verzekert bedrijven en banken tegen politieke en commerciële risico's van internationale handelstransacties die vooral betrekking hebben op uitrustingsgoederen, industriële projecten, aannemingswerken en diensten aan ondernemingen. Daarnaast werkt de Credendo Group voor het analyseren van deze risico's samen met banken op basis van risk-sharingschema's. In het kader van die activiteit stelt de Credendo Group een landenrangschikking op volgens het risico dat ze voor de investeerders inhouden. Voor Ivoorkust zijn de uitdagingen aanzienlijk voor exportoperaties en directe investeringen, zowel wat politieke als commerciële risico's betreft.

EXPORTOPERATIES

Met politieke en aanverwante risico's bedoelt men alle gebeurtenissen die voor de verzekerde of debiteur overmacht vormen zoals oorlogen, revoluties, natuurrampen, deviezenschaarste en willekeurige overheidsmaatregelen. De politieke en aanverwante risico's waaraan investeerders in Ivoorkust worden blootgesteld zijn aanzienlijk: op korte termijn wordt een relatieve stabiliteit voorzien (klasse 4 op een schaal van 7) die op middellange en lange termijn sterk onder druk zal komen te staan (klasse 6 op een schaal van 7). Voor de speciale transacties krijgt het land een klasse 5 op 7.

Conform de OESO-Regeling is de maximale aflossingstermijn voor transacties met middellang/

RISICOWAARDERING CREDENDO

BRON: WWW.CREDENDOGROUP.COM

Handelstransacties

Beoordeling van politieke en aanverwante risico's (1 tot 7)

Korte termijn

Middellange/lange termijn

(Speciale) contantzaken

OESO-premieclassificatie

Beoordeling van het systemisch commercieel risico (A tot C)

Buitenlandse investeringen

Beoordeling van het risico van politiek geweld (1 tot 7)

Beoordeling van het risico van onteigening

Beoordeling van het risico van muntinconvertibiliteit en transferbeperking

langlopend krediet op dit land vastgesteld op 10 jaar. Uitsluitend ongebonden hulp is toegestaan.

Het commercieel risico situeert zich in klasse C, d.w.z. een bovengemiddeld risico. Het gaat om het risico waarbij de privédebiteur in gebreke blijft, waarbij hij dus niet aan zijn verplichtingen kan voldoen of hij er zich aan onttrekt zonder wettige reden. Het commerciële risico wordt niet alleen bepaald door de situatie van de debiteur zelf, maar ook door macro-economische of systeemgebonden factoren die de betalingscapaciteit van het geheel aan debiteuren in een land beïnvloeden.

Voor transacties met kortlopend krediet kan Credendo dekking bieden tegen het politieke en het commerciële risico in «open account».

In het acceptatiebeleid voor exporttransacties met middellang/langlopend krediet zijn de dekkingsmogelijkheden beperkt tot projecten die een economische rentabiliteit in brede zin vertonen, prioritair zijn voor de ontwikkeling van het land en van belang zijn voor de Belgische economie voor grotere projecten met de overheidssector. Transacties met overheidsdebiteuren/-garanten kunnen onderworpen zijn aan IMF- en/of IDA-restricties op niet-concessionele kredieten.

DIRECTE INVESTERINGEN

De Credendo Group verzekert bij directe investeringen in Ivoorkust tegen het risico op oorlog, het risico op onteigening, willekeurige overheidsmaatregelen en het transferrisico i.v.m. de betaling van de dividenden of de repatriëring van kapitaal. Die

risico's kunnen afzonderlijk worden verzekerd, maar ook in alle mogelijke combinaties. Alle aanvragen worden geval per geval behandeld op basis van een gedetailleerde analyse.

Het risico op politiek geweld omvat zowel het risico op een extern conflict als het risico op binnenlands politiek geweld. Het binnenlands politiek geweld omvat, op zijn beurt, het extreme geval van een burgeroorlog, maar ook de risico's op terrorisme, burgeroproer, sociaal-economische conflicten en raciale en etnische spanningen. Ivoorkust heeft een score van 5 op een schaal van 7.

Het risico op onteigening en willekeurige overheidsmaatregelen heeft niet enkel betrekking op de risico's op onteigening en het niet-nakomen van de contractuele verbintenissen door de overheid, maar ook op de risico's die verband houden met de (slechte) werking van het gerechtelijke apparaat en de potentiële negatieve gedragswijzigingen ten aanzien van buitenlandse investeerders. De Ivooriaanse score van 4 op 7 duidt ook nu op bestaande risico's voor dit punt.

Het transferrisico is het risico dat voortvloeit uit een gebeurtenis of een beslissing van buitenlandse overheden die de transfer van het kredietbedrag betaald door de debiteur verhindert. Met een score van 6 op 7 rangschikt het land zich in de categorie van zeer hoge risico's.

Meer informatie is beschikbaar op www.credendogroup.com.

2.4.2 ANDERE RISICO-INDICATOREN

Tal van instellingen maken inschattingen van de risico's van zakendoen in een land. We geven hier slechts een selectie van de bekendste:

- Volgens de "Global Competitiveness Report 2016-2017" van het World Economic Forum staat Ivoorkust op een 99ste plaats van de 138 landen die gerangschikt worden op basis van hun concurrentiekracht. Ter vergelijking: België bezet de 17de plaats. Ivoorkust verliest niet alleen acht plaatsen ten opzichte van vorig jaar maar gaat ook in haar beoordeling achteruit. Het grootste pijnpunt is gezondheid en basisonderwijs, waar Ivoorkust op een 132ste plaats staat. Ook op het vlak van hoger onderwijs en opleiding (109de plaats) scoort het land zwak. Daar staat tegenover dat het land beter scoort dan gemiddeld op innovatie (61ste plaats) en voor macro-economische omstandigheden (66ste plaats).
- Ivoorkust staat op de 105de plaats op 136 landen wat betreft het gemak om handel mee te drijven volgens de "Global Enabling Trade Report 2016" van het World Economic Forum. België staat op de 10de plaats. Ten opzichte van de vorige editie stijgt Ivoorkust wel negen plaatsen in de ranglijst en gaat het ook in haar beoordelingsscore vooruit. Het grootste pijnpunt is de toegang tot de binnenlandse markt (115de), de ICT-sector (104de) en de beschikbaarheid en kwaliteit van transportdiensten (106de). De beschikbaarheid en kwaliteit van transportinfrastructuur is dan weer wel van een betere kwaliteit (60ste) net als de bedrijfsomgeving (82ste).
- Volgens de "Economic Freedom Index 2017" van de Heritage Foundation staat Ivoorkust op een 75ste plaats op 180 landen. Het bevindt zich zo in de categorie van "moderately free". Ter info, volgens dezelfde ranking zou ook België slechts "moderately free" zijn met een 49ste plaats, achter onder meer Kosovo en Bulgarije.
- Volgens de indicator "Ease of Doing Business 2017" van de Wereldbank, die onderzoekt hoe makkelijk handelsrelaties onderhouden kunnen worden, bezet Ivoorkust zoals eerder besproken de 142ste plaats op 190 landen. Dit is drie plaatsen lager dan in 2016. België staat op een 42ste plaats.

3

SECTORALE ANALYSE

3.1 INFRASTRUCTUUR

Infrastructuur was zonder twiifel één van de cruciale elementen in de opmerkelijke groei van het Ivoriaanse BBP sinds 2012. In dat jaar, na het beëindigen van de lang aanslepende conflicten, kende de bouwsector een groei van 40%. Onder de auspiciën van het Nationale Ontwikkelingsplan 2012-2015 veranderde het uitzicht van grote delen van Ivoorkust al stevig, en ook in het plan van 2016-2020 zullen infrastructuurwerken een leidende rol spelen. In het meest positieve scenario kan de sector in de looptijd van het plan met 22,3% groeien, onder meer gebaseerd op openbare werken en een huisvestingsprogramma.

WEGEN

Bij gebrek aan performante alternatieve transportmiddelen verloopt zo goed als al het personen- en goederenvervoer in Ivoorkust over de weg. In de periode 2011 tot 2015 werd 1,9 miljard EUR in de Ivoriaanse wegen geïnvesteerd, maar met een wegendensiteit van ongeveer 26 kilometer aangelegde weg per 100 vierkante kilometer, waarvan slechts 8% verharde weg, is er dringend nood aan bijkomende investeringen. Ter vergelijking: landen als Ghana en Nigeria hebben respectievelijk 13% en 15% verharde wegen.

Bovendien zijn grote delen van het wegennet dringend aan vervanging toe. Drie kwart van de verharde wegen werd tussen de 15 en 35 jaar geleden aangelegd, terwijl de wegen voorzien zijn voor een levensduur van slechts 15 jaar. Bijna 5.000 kilometer van de verharde wegen zijn dan ook in slechte staat, waarvan 1.500 kilometer in zeer slechte staat.

Ivoorkust heeft haar langetermijnambitie uitgestippeld in het Wegenontwikkelingsplan 2016-2025 (Plan de développement routier 2016-2025). In 2016 werd de eerste fase van het plan, die de periode 2016-2020 beslaat, bekend gemaakt. Met investeringen ter waarde van 5,7 miljard EUR wil de

regering de wegen in en rond Abidjan versterken en uitbreiden, maar ook de lokale knooppunten elders in het land verder ontsluiten.

Een van de belangrijkste projecten tussen 2017 en 2020 is het verbeteren van 4.000 kilometer interstedelijke verharde wegen, voor een kostenplaatje van 1,9 miljard EUR. Onder meer de verbinding Boundiali-Tengréla tot aan de grens met Mali, de verbinding via Niamasso-Sirana tot aan de grens met Guinee en het traject van Danane tot aan de grens met Liberia worden aangepakt. Ook moeten de belangrijkste wegen van het district Abidjan geasfalteerd worden en wordt een snelweg gepland tussen Abidjan en Lagos, Yamoussoukro en Bouaké en tussen Abidjan en Dabou.

In 2017 verschijnt de PPP voor de ontwikkeling en uitbating van de route Bassam – Samo, met een contractwaarde van 92 miljoen EUR. Deze weg, die 40 kilometer beslaat, vormt de tweede fase van de bouw van de eerder genoemde corridor Abidjan – Lagos en helpt bij de ontsluiting van de stad Assinie voor het ontluikende toerisme. Daarnaast is er een PPP voor de heropbouw van de autosnelweg Dabo – San Pedro. Deze weg is ongeveer 400 kilometer lang en zal een betrouwbare verbinding vormen tussen de grootste agro-industriële productiezone en de tweede grootste haven van het land.

In totaal zullen meer dan 300 werven geopend worden, die ook vele infrastructuurwerken rondom de wegen met zich meebrengen. Zo wordt onder meer uitgekeken naar de bouw van een vijfde brug in Abidjan, die Yopougon en Adjamé met elkaar moet verbinden. Daarnaast worden investeerders gezocht voor de bouw van rustplaatsen, transitzones en parkings en voor de bouw van busstations in regionale economische centra zoals Bouaké, Yamoussoukro, Korhogo, San Pedro, Daloa en Sassandra. Voor de aanleg van het busstation in

Bouaké op een terrein van 10 hectare in de periferie van de stad zal tussen de 20 miljoen en de 30 miljoen EUR vrijgemaakt worden. Daarnaast zijn er nog talloze andere plannen, gaande van de bouw van bruggen over de aanleg van nieuwe verkeerslichten tot de bouw van vrachtstations.

HAVENS

Ivoorkust heeft twee belangrijke havens, gelegen in Abidjan en San Pedro. De haven van Abidjan staat in voor 80% van de handel met het buitenland en zorgt eveneens voor 80% van de douane-inkomsten. De haven in San Pedro is op haar beurt de belangrijkste haven ter wereld voor de export van cacao. Voor beide havens liggen ambitieuze plannen op tafel.

De haven van Abidjan

De haven van Abidjan was tot in de jaren 1980 van vitaal belang voor Ivoorkust maar verloor daarna aanzien en trafiek als gevolg van achterblijvende investeringen. De afgelopen jaren probeerde de haven onder leiding van de Abidjan Port Authority uit het dal te klimmen. De uitdieping van de kanalen die leiden naar de haven is één van hun grotere investeringen. Waar de maximale capaciteit van schepen eerder 4.000 containers bedroeg, kunnen nu dankzij de uitdieping schepen met een capaciteit tot het equivalent van 16.000 containers aanmeren. Om tegemoet te komen aan de groei in trafiek wordt ook een tweede containerterminal gebouwd.

Dit project, gestart in 2015, zal klaar zijn rond 2019. Hiervoor krijgt Ivoorkust ook veel financiële steun van China, dat ongeveer een miljard EUR op tafel legde voor de verdere uitbouw van de haven.

Momenteel worden ook operatoren gezocht voor de uitbating van ongeveer 40 hectare nieuw land aan de baai van Vridi, opgespoten door Jan De Nul. Bovendien is er sprake van een soortgelijk vervolgproject. Daarnaast is er ook het plan voor de bouw van een cruisterminal voor de groeiende groep toeristen en voor de bouw van een zuiveringsinstallatie voor vloeibaar afval. Ook in de verbinding tussen de haven en het hinterland zal worden geïnvesteerd. Een brug zal het havengebied linken met de Boulevard de Marseille om het verkeer vlotter te laten verlopen en aan de noordelijke snelweg wordt een logistiek platform gebouwd van 30 hectare.

Het Belgische overslagbedrijf SEA-Invest heeft de concessie voor de droge bulk terminal en is momenteel in onderhandeling voor een uitbreiding van de terminal, met de uitbouw van nieuwe infrastructuur en landwinning met nieuwe kaaïen om ook grotere schepen te kunnen verwelkomen. In joint venture met de Ivoriaanse nationale oliemaatschappij Petroci is SEA-Invest eveneens uitbater van de offshore supply base, die logistieke diensten verleent aan de Olie & Gas industrie in de golf van Guinee.

” De haven van Abidjan staat in voor 80% van de handel met het buitenland en zorgt eveneens voor 80% van de douane-inkomsten. De haven in San Pedro is op haar beurt de belangrijkste haven ter wereld voor de export van cacao. Voor beide havens liggen ambitieuze plannen op tafel.

De haven van San Pedro

San Pedro is uitgegroeid tot de op één na belangrijkste economische stad van het land. Dat is voornamelijk te danken aan de haven. Deze is de afgelopen jaren meer dan verdubbeld in trafiek, van 1,8 miljoen ton in 2011 naar 4,85 miljoen ton in 2015. Het merendeel daarvan bestaat uit landbouwproducten waaronder cacao, katoen en rijst. Het potentiële belang van deze haven is aanzienlijk voor België, aangezien San Pedro de belangrijkste exporthaven ter wereld is van cacao, terwijl de haven van Antwerpen dit product massaal importeert.

In 2016 werden de plannen vormgegeven voor een verdere uitbouw van de haven. De Ivoriaanse overheid, de West-Afrikaanse Ontwikkelingsbank, het Italiaans-Zwitserse Mediterranean Shipping Company (MSC) en Bilal Groep zouden samen 1,45 miljard euro in de haven pompen. Daarmee moet de haven uitgediept worden zodat grotere containerschepen zullen kunnen aanmeren. Het ontwikkelingsplan bevat naast de uitbouw van de containerterminal ook een nieuwe industriële logistieke zone van 150 hectare en de bouw van nieuwe gespecialiseerde haventerminals voor de verwerking van containers, meststoffen, opslag van olie en gasproducten en olie exploratie.

Ook de Haven van Antwerpen is actief in San Pedro. Het schat de kans dat de haven van San Pedro een logistieke hub wordt voor grondstoffen rooskleurig in. Sinds 2011 is er een samenwerking tussen beide havens, die eind 2016 naar een volgend 5-jaren contract leidde. In deze nieuwe fase zou onder meer een logistiek platform gebouwd worden. Dit project ter waarde van 5,5 miljoen EUR zou voor 35% bekostigd worden via investeringen van Port of Antwerp International (PAI). Het is de eerste keer

dat PAI een dergelijke investering zou doen in de regio. Samen met SEA-Invest onderzoekt het mogelijkheden voor de invoer van diverse producten zoals cementproducten, meststoffen en granen. Ook andere Belgische bedrijven zoals Katoennatie hebben reeds activiteiten in San Pedro.

De dry port van Ferkessedougou

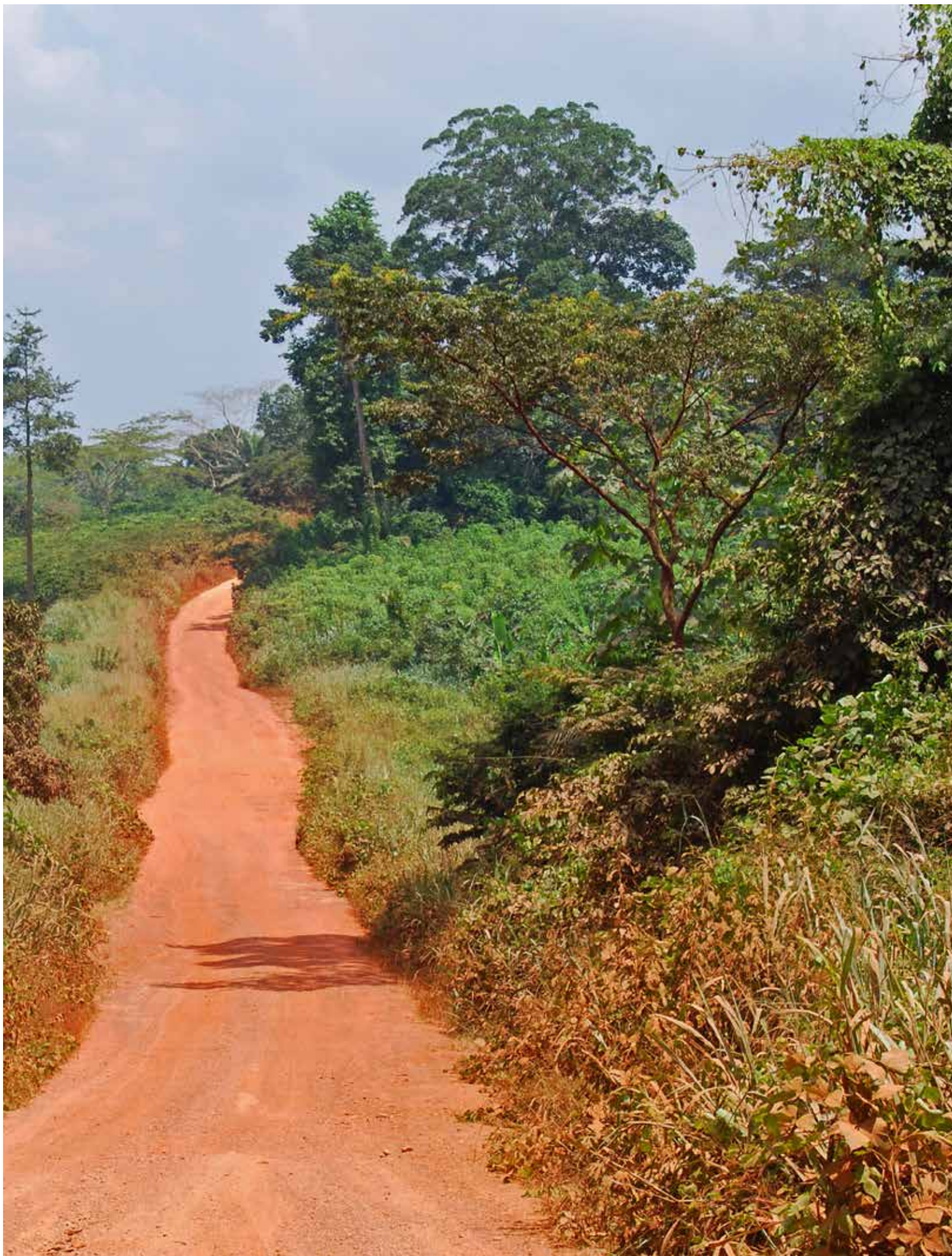
Een dry port is een logistieke terminal die via een weg of spoornet onmiddellijk verbonden is met een zeehaven en van waaruit zeecargo verder landinwaarts gestuurd kan worden. Om opstoppen aan de haven van Abidjan tegen te gaan en de cargo vlotter in Mali, Burkina Faso en Niger te brengen wil Ivoorkust een dry port bouwen in Ferkessedougou. Deze zal bestaan uit een logistiek platform (magazijnen, koelketens...), een koolwaterstoffendepot, een regionaal slachthuis met vee-markt en een industriële zone voor de ontwikkeling van landbouw- en mijnverwerkende activiteiten. De uitbouw valt ook onder de prioriteiten van de West-Afrikaanse Economische en Monetaire Unie (WAEMU) als onderdeel van haar Regionale Economische Programma.

Spoorwegen en metro

De wegen en havens werden de voorbije jaren al stevig onder handen genomen. Hetzelfde kan niet gezegd worden van de spoorwegen. Twee grote projecten die al jaren aanslepen zouden in de zomer van 2017 dan toch vooruitgang moeten boeken: het verbeteren van het treinnetwerk en de bouw van een metro in Abidjan.

Treinnetwerk

Het treinnetwerk in Ivoorkust is 1.260 kilometer lang en dateert van 1910. Het werd toen gebouwd door de Franse kolonisator om onder meer Ivoorkust en

” Daarnaast staan ook nog verschillende andere projecten op stapel binnen de 2016-2020 planning. Zo bekijkt Ivoorkust de mogelijkheden voor de financiering en bouw van een spoorweg tussen Bamako, de hoofdstad van Mali, en de haven van San Pedro.

Burkina Faso beter met elkaar te verbinden. Deze functie heeft het nu nog steeds. Burkina Faso exporteert via het treinnet voornamelijk katoen en mangaan, Ivoorkust hoofdzakelijk olie, cement en meststoffen. In 2015 werden in totaal 900.000 ton vracht en 300.000 personen vervoerd langs deze weg. Toch blijft het potentieel sterk onderbenut. De infrastructuur is dermate verouderd dat er geregeld treinstellen ontsporen en in september 2016 is zelfs een treinbrug ingestort. De concessie van het treinnetwerk is al meer dan twintig jaar in handen van Sitarail, een onderdeel van de Franse Bolloré Group. In juli 2016 kreeg het bedrijf de opdracht om 852 kilometer aan treinsporen te hernieuwen, evenals verschillende treinstations.

Op een ontmoeting tussen de leiders van Burkina-Faso en Ivoorkust werd beslist dat de eerste werken op de lijn Abidjan – Kaya van start moeten gaan in september 2017. Deze eerste fase van het project zou vier jaar duren en investeringen met zich meebrengen ter waarde van 130 miljoen EUR. Het traject bestaat de weg van Ouangolodougou via Nielle, beide in Ivoorkust, naar Sikasso in Mali. In totaal zal de link tussen de hoofdsteden van Senegal, Mali,

Ivoorkust en Burkina Faso 2.934 kilometer moeten beslaan. Ook hier is Sitarail de verkozen partner.

Daarnaast staan ook nog verschillende andere projecten op stapel binnen de 2016-2020 planning. Zo bekijkt Ivoorkust de mogelijkheden voor de financiering en bouw van een spoorweg tussen Bamako, de hoofdstad van Mali, en de haven van San Pedro. Deze lijn zou ijzererts, nikkel, mangaan, ijzer en bauxiet moeten aanleveren. Daarnaast zijn er ook plannen voor de uitbouw van een spoorweg tussen Man en Nzérékoré (Guinee) met het oog op een samenwerking rond ijzererts uit Guinee. Deze lijn zou 181 kilometer lang moeten worden, waarvan 151 kilometer gelegen in Ivoorkust. Het voorziene kostenplaatje bedraagt om en bij de 190 miljoen EUR, waarvan bijna 160 miljoen EUR voor de rekening van Ivoorkust zal zijn.

Metronetwerk

In Abidjan is ondertussen ook veel hoop gevestigd op de uitbouw van een metro. Dagelijks zijn meer dan twee miljoen mensen op weg naar hun werk, terwijl in Abidjan zelf ongeveer zes miljoen mensen wonen. De naar schatting 300.000 reizigers die de

metro dagelijks zouden gebruiken moeten de oververzadigde wegen wat ademruimte geven. De werken voor de metro hadden in een eerste voorstelling in 2013 van start moeten gaan. In de zomer van 2017 zijn de werken echter nog steeds niet aangevat.

In eerste instantie was er onenigheid omwille van de toekenningsprocedure, waardoor Alstom en Systra zich terugtrokken uit het proces. Uiteindelijk engageerden vier bedrijven zich binnen het consortium Société de Transports Abidjanais sur Rail (STAR), met name het Franse Bouygues (met een belang van 33% in STAR) en Keolis (25%) en de Koreaanse firma's Hyundai Rotem (33%) en Dongsan engineering (9%).

Een nieuwe klap voor het project kwam er toen het consortium liet weten dat de oorspronkelijke schatting van 500 miljoen EUR ruim ontoereikend bleek en de kostprijs eerder rond 1 miljard EUR zou schommelen. De Ivoriaanse overheid kon en wilde dit bedrag niet op tafel leggen, waardoor het dossier bleef aanslepen. In juli 2017 beloofde de Franse President Emmanuel Macron echter om 1,4 miljard EUR vrij te maken, onder meer te gebruiken voor de realisatie van de metro over de periode 2017-2020.

In eerste instantie moet de metro een lengte van 37,9 kilometer hebben en de stad van noord naar zuid doorkruisen. In de loop van 2017 verscheen een PPP voor het realiseren van een studie over de bouw van een tweede metrolijn in Abidjan. Via een verbinding van de oost-west as, van Yopougon naar Cocody, moet het spoortransport de stad en de voorsteden verder ontsluiten. De geschatte kostprijs is 305 miljoen EUR. Daarmee is het momenteel één van de grootste projecten die op stapel staan via PPP in Ivoorkust.

ANDERE PROJECTEN

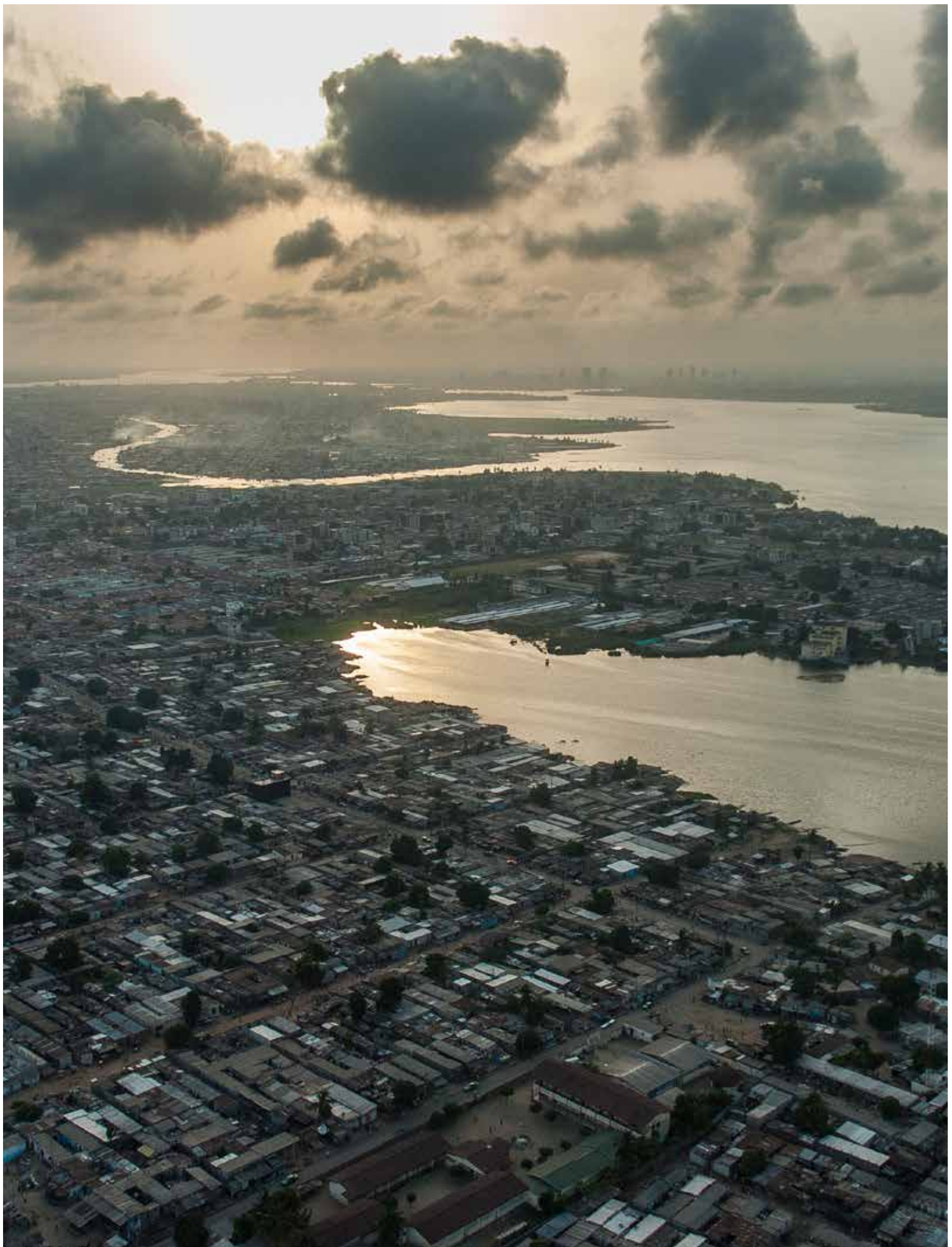
Sport

In 2021 organiseert Ivoorkust het Afrikaans kampioenschap voetbal. Naar aanleiding hiervan zullen drie nieuwe stadions gebouwd worden, verdeeld over gaststeden Abidjan, San Pedro en Korhogo. Daarnaast wordt ook het stadion in Bouaké uitgebreid. Bovendien moeten in Korhogo, Ferkessédougou, Brobo, Béoumi, Sakassou, Katiola en San Pedro villazones met inbegrip van restaurants, medische centra... komen alwaar de gasten ontvangen kunnen worden.

In Abidjan komt daar de bouw van een Olympisch dorp bij. Deze site moet bestaan uit vier gebouwenzones, drie sportscholen, een sportuniversiteit, een administratieve zone, commerciële zone, hospitaal, viersterrenhotel en golfparcours. De Ivoriaanse overheid is op zoek naar een partner voor de uitbreiding en het onderhoud. Ook in Bouaké zal een sportschool gebouwd worden, met onder meer een voetbal/rugbystadion, atletiekpiste, olympisch zwembad, omnisportgymnasium en een internaat met plaats voor 1.000 bedden.

Energiesector

De Ivoriaanse overheid heeft van de energiesector één van haar speerpunten gemaakt. Ongeveer een kwart van de bevolking zou nog geen toegang hebben tot elektriciteit, maar in de steden is de toevoer stabiel. Momenteel is er in het land een productiecapaciteit van bijna 2.000 megawatt (MW). Tegen 2020 zou dit volgens de regering bijna het dubbele moeten zijn en tegen 2030 het driedubbele. De komende jaren gaat de vraag door de aantrekkende economie toenemen, maar ook de ambitie om energie te exporteren in de regio blijft aanwezig.

Om de productiecapaciteit in snel tempo te verhogen heeft de Ivoriaanse regering ingezet op een liberalisering van de markt. Ivoorkust is het eerste land in Sub-Sahara Afrika dat private spelers toelaat op de energiemarkt. Op dit moment is het land nog erg afhankelijk van gas, maar het wil het aandeel van hydro-energie en hernieuwbare energie naar respectievelijk 23% en 11% brengen. Een centrale rol is daarin ook weggelegd voor biomassacentrales.

Ivoorkust is bijgevolg op zoek naar bedrijven voor de bouw van verschillende biomassacentrales van 40 megawatt en voor de bouw en uitbating van een hydrodam in Tiassalé, goed voor 51 megawatt. Tegen eind 2019 zouden in totaal zeven dammen gebouwd moeten zijn, waaronder drie over de Sassandra rivier en twee over de Komoé rivier.

Huizenmarkt

In 2010 beloofde Alassane Dramane Ouattara het tekort aan woningen tegen te gaan als hij verkozen zou worden. Toen was er een tekort van 400.000 tot 600.000 huizen. Ondanks de intussen geleverde inspanningen neemt het tekort echter nog steeds toe, voornamelijk als gevolg van stijgende urbanisatie en de aanhoudende bevolkingsgroei.

Ook het verkrijgen van bouwvergunningen is geen sinecure in Ivoorkust. De Wereldbank klasseerde het land op de 182ste plaats van de 190 landen in deze categorie.

Om haar opgelegde doel te bereiken probeert de overheid nu vooral obstakels uit de weg te ruimen. Belangrijke elementen daarbij zijn het stroomlijnen van verschillende procedures voor het toekennen van bouwvergunningen en bij de eigendomsregistratie. De bouwvergunningen zouden nu gemiddeld binnen de 87 dagen beschikbaar zijn, in plaats van na een jaar. De kosten voor registratie zijn gedaald tot 9,6% van de waarde van de eigendom. In de Ease of Doing Business ranking steeg Ivoorkust tussen 2015 en 2017 met 17 plaatsen voor de categorie eigendomsregistratie. Het is nu 113de op 190 landen.

Bovenop het wettelijke kader heeft de Ivoriaanse overheid midden 2016 nog enkele incentives gegeven aan geïnteresseerde ontwikkelaars. Zo beloofde de regering om alle sociale woningen over te kopen van de ontwikkelaars, en deze daarna zelf te herverkopen aan individuele kopers. Het geld voor deze operatie moet komen van het Housing Support Fund.

” In de Ease of Doing Business ranking steeg Ivoorkust tussen 2015 en 2017 met 17 plaatsen voor de categorie eigendomsregistratie. Het is nu 113de op 190 landen.

3.2 ICT

President Ouattara zette de uitbouw van de ICT-sector al snel na zijn aantreden hoog op het prioriteitenlijstje. Met een gericht investeringsplan moet Ivoorkust op termijn kunnen concurreren met Dakar in Senegal en Lagos in Nigeria als de voornaamste informaticahub van West-Afrika. Ontluikende toepassingen in de ICT-infrastructuur moeten de overheid toegankelijker maken, maar ook zorgen voor meer efficiëntie op andere domeinen zoals onderwijs, landbouw, gezondheidszorg en handel. Door toegang tot internet te promoten wil de overheid een groter, kwalitatiever en goedkoper aanbod geven aan de Ivorianen.

GROTE SPRONGEN

De Internationale Telecommunicatie-unie (ITU) is een gespecialiseerd ICT-agentschap van de Verenigde Naties. Jaarlijks wordt een ranking opgesteld waarin de ICT-situatie van ieder land wordt gerangschikt. Ivoorkust stond voor 2016 op de 132ste plaats van de 175 onderzochte landen. Daarmee doet het land zeven plaatsen beter dan in 2015 en behoort het tot de tien grootste stijgers in de ranking. Van de 39 Afrikaanse landen staat Ivoorkust op de tiende plaats, vóór Nigeria en Senegal maar achter Ghana. Vooral wat toegankelijkheid betreft, gaat het de Ivorianen voor de wind. Slechts op vier plaatsen ter wereld verbeterde deze sterker dan in Ivoorkust. Daartegenover staat dat er volgens de ITU nog veel gewerkt moet worden aan de technische vaardigheden van de Ivorianen.

Uit het Global Information Technology Report 2016 van het World Economic Forum vallen soortgelijke conclusies te trekken. Ivoorkust prijkt op een 106de plaats van de 139 onderzochte landen. Het springt negen plaatsen vooruit vergeleken met vo-

rig jaar en zelfs 16 plaatsen ten opzichte van 2014. Voornamelijk qua politiek en regelgeving scoort Ivoorkust sterk, met een 51ste plaats. Daar staat tegenover dat op het vlak van infrastructuur, betaalbaarheid en vaardigheden er nog een hele weg af te leggen valt met respectievelijk een 110de, 127ste en 123ste plaats.

STRUCTURELE VOORUITGANG VIA INFRASTRUCTUUR

Een onmiskenbare voorwaarde om te kunnen genieten van elektronische toepassingen is een adequate toegang tot het elektriciteitsnet. De productiecapaciteit in Ivoorkust ligt op ongeveer 2.000 MW. Gezien de stijgende vraag naar elektriciteit wil de regering deze productie verdubbelen tegen 2020. (Voor meer informatie, zie onderdeel infrastructuur).

Momenteel heeft een kwart van de Ivoriaanse bevolking geen stabiele toegang tot het internet. Om dit te verbeteren werd in mei 2014 het Programma Elektriciteit voor Iedereen (Programme Electricité Pour Tous – PEPT) geïnitieerd. De overheid voorziet flexibele betalingsvoorwaarden en eenvoudigere toegang tot het net. Hiervan zullen tegen 2020 zo-wat 1 miljoen huishoudens kunnen profiteren.

In april 2015 kondigde de overheid een project ter waarde van 160 miljoen EUR aan waarmee 7.000 kilometer aan glasvezelkabels gelegd moet worden. Daarvan is de link tussen Bouna en Grand Bassam al klaar, de 1.400 kilometer tussen Ferkessédougou en San Pedro moeten eind 2017 overbrugd zijn. De werken voor de resterende 5.000 kilometer doorheen centraal Ivoorkust zijn van start gegaan in april 2016. Daardoor zou op termijn heel de bevolking gedekt moeten zijn.

” Tussen 2011 en 2016 steeg het aantal personen met toegang tot het internet van 200.000 naar 9 miljoen, of maal 45 op vijf jaar tijd.

SMARTPHONES ALS SLEUTEL TOT DE WERELD

Tussen 2011 en 2016 steeg het aantal personen met toegang tot het internet van 200.000 naar 9 miljoen, of maal 45 op vijf jaar tijd. Ook het aantal mobiele telefoons is de hoogte ingegaan. Door het concept van dual simkaarten is de penetratiegraad nu zelfs hoger dan 100%. Beide evoluties kunnen niet los van elkaar gezien worden. Om deze symbiose verder te stimuleren wil de overheid dat iedereen gebruik kan maken van telefoondiensten tegen 2020. Daaronder valt onder meer de ingreep van de Ivoriaanse regulator om de prijzen voor mobiele diensten te drukken.

Een van de grootste revoluties die gepaard gaan met de opkomst van mobiele technologie in Ivoorkust is het succes van mobiel geld. Ongeveer 1 Ivoriaan op de tien heeft toegang tot een reguliere financiële instelling. Dankzij de opkomst van mobiel betalen kunnen nu al meer dan acht miljoen Ivorianen geld opsturen en ontvangen, dankzij hun mobiel telefoontoestel. Dagelijks wordt op die manier tussen de 22 miljoen en 28 miljoen EUR verstuurd. In de komende jaren zal ARTCI 3,3 miljoen EUR investeren om de veiligheid van deze transacties te verhogen.

Naast het stimuleren van mobiele toepassingen via smartphones zet de overheid ook hoog in op het programma “Één Ivoriaan, één computer, één internetverbinding”. Via dit project helpt de Ivoriaanse staat bij de aankoop van 500.000 computers of tablets met internetaansluiting. Daarnaast worden er op het platteland ook 5.000 ICT-centra gecreëerd in dorpen met meer dan 500 inwoners. Voorlopig is dit project in een pilootfase in 12 postkantoren. Hier wordt toegang tot internet, het maken van scans, het volgen van opleidingen... goedkoper aangeboden dan op de markt.

BEDRIJVEN HINKEN ACHTEROP

Ondanks het succes van mobiele gegevens voor private doeleinden blijven volgens een studie van Deloitte andere subsectoren nog achter, zoals hardware- en softwareontwikkeling, big data, cloud computing... De consultant verwacht wel een snelle vooruitgang op dit vlak. Ook de investeringen in ICT zijn gematigd. Ongeveer één bedrijf op zes geeft tussen 1% en 10% van het budget uit aan ICT. Bij de grootste uitdagingen die bedrijven ondervinden is het rekruteren van geschoold personeel.

Om meer Ivorianen op te leiden in ICT werd in januari 2012 per decreet de Afrikaanse Universiteit voor Informatietechnologie en Communicatie geopend (l'Ecole Supérieure Africaine des Technologies de l'Information et de la Communication - ESATIC). De ESATIC, gevestigd in Abidjan, telt momenteel ongeveer 600 studenten in een masteropleiding. Om deze instelling verder uit te bouwen is er een budget van 34 miljoen EUR voorzien in de NPD, al is het merendeel bestemd voor de constructie van een bijgebouw in de vrijhandelszone van Grand-Bassam.

In Grand-Bassam ligt de Stad van de ICT en de Biotechnologie (Village des Technologies de l'Information et de la Biotechnologie - VITIB), opgericht in 2004. De zone wil door haar gunstige voorwaarden bedrijven aantrekken die een toegevoegde waarde en werkgelegenheid kunnen creëren in deze twee niche-sectoren. Deze bedrijven kunnen zich vestigen op een terrein van 60 hectare, dat binnenkort verder uitgebreid wordt. Op dit moment worden er zes technologische projecten voorbereid waaronder een productiestudio voor de audiovisuele sector, een telecomlaboratorium en een datacenter voor de archivering van gegevens.

Om de nieuwe groep opgeleide IT-ers te stimuleren tot onderzoek en innovatie werd in de zomer van 2016 ook een Ivoriaans Innovatie Fonds (Fonds Ivoirien de l'innovation - FII) geopend met de hulp van de Afrikaanse Ontwikkelingsbank. Er zal 200 miljoen EUR beschikbaar worden gesteld voor startups, voornamelijk in de technologische sector. FII wil de innoverende bedrijven ondersteunen via fysieke en virtuele platformen.

E-GOVERNMENT ALS MOTOR VAN VERANDERING

Mede door het feit dat de officiële hoofdstad Yamoussoukro en de commerciële hoofdstad Abidjan 230 kilometer van elkaar verwijderd zijn werd e-government al snel één van de speerpunten in de digitale ontwikkeling van Ivoorkust onder President Ouattara. In juli 2013 werden wetten aangenomen die een kader schieden voor digitale activiteiten, met inbegrip van de beveiliging van persoonlijke data en het erkennen van digitale handtekeningen. Ondertussen werd ook werk gemaakt van een intranet om de lokale, regionale en nationale overheid met elkaar te verbinden. Dit moet in een derde stap uiteindelijk voor een betere dienstverlening aan een lagere kost zorgen, wat de burgers ten goede komt. Dit hele project wordt aangestuurd door ANSUT (zie kaderstuk: Drie belangrijke ICT-spelers in Ivoorkust)

Tegen 2020 wil de overheid 300 informatieve diensten en meer dan 100 transactionele diensten aanbieden aan de burger. Denk daarbij onder meer aan het online registreren voor onderwijsinstellingen, online invullen van belastingen, papierloze import- en exportprocedures, elektronische betaling van energie- en waterrekeningen, inschrijven op overheidsaanbestedingen...

De drie "ultieme" doelen voor de overheid, zoals de Ivoriaanse minister van ICT ze omschrijft, zijn:

- Het ontwikkelen van een unieke digitale identificatiecode voor iedere burger, die het administratief toezicht en de dienstverlening moet vereenvoudigen
- Streven naar een papierloze overheid
- Een veilige cyberspace

DRIE BELANGRIJKE ICT-SPELERS IN IVOORKUST

Het Nationale Agentschap voor de universele verspreiding van telecommunicatie (l'Agence Nationale du Service Universel des Télécommunications - ANSUT) streeft ernaar om kwaliteitsvolle telecommunicatie/ICT toegankelijk te maken voor alle Ivorianen. Onder hun takenpakket vallen onder meer de verspreiding van telefonie en breedbandinternet, het installeren van publieke betaaltelefoons en/of ICT-centers en het beschikbaar maken van gratis noodnummers. Het is deze organisatie die het eerder vermelde programma "Één Ivoriaan, één computer, één internetverbinding" uitrolt en de 5.000 ICT-centra zal bouwen.

Het Agentschap voor de Regulering van de Telecommunicatie in Ivoorkust (Autorité de Régulation des Télécommunications de Côte d'Ivoire – ARTCI) is de regulator van de sector. Het Agentschap waakt onder meer over de veiligheid van de elektronische transacties, de bescherming van de persoonlijke data, de veiligheid van de informaticasystemen en de cybercriminaliteit. Daarnaast schrijft ARTCI ook licenties uit, vaak in samenwerking met de gevestigde ICT-spelers. Deze organisatie werd, evenals ANSUT, opgericht in maart 2012.

Een derde belangrijke speler is de Groepering van operatoren in de informatietechnologie en communicatiesector (Groupement des opérateurs du secteur des technologies de l'information et de la communication de Côte d'Ivoire - GOTIC). Alle bedrijven actief in of gelieerd aan de ICT-sector kunnen lid worden van deze belangengroep. Hun ledenbestand omvat bedrijven als operator Orange en consultant Deloitte. Dit platform vormt een expertisecentrum, helpt toegang te verkrijgen tot de markt en financiering en biedt netwerkinsgelegenheid. Bovendien werd een samenwerkingsakkoord gesloten tussen GOTIC en ANSUT, om nauwkeurigere data over de stand van de ICT in Ivoorkust te verzamelen.

E-COMMERCE

Nadat in juli 2013 een wettelijk kader werd geschapen voor e-commerce boden er onmiddellijk een aantal bedrijven hun diensten online aan. Onder meer Jumia, de Nigeriaanse e-commerce gigant, nam de gelegenheid meteen te baat. Via Jumia's platform kunnen Ivoriaanse handelaars hun producten verkopen op een veel grotere schaal dan ooit tevoren. Volgens de website van de webwinkel waren maar liefst 88% van de Ivoriaanse verkopers op hun platform kleine en middelgrote bedrijven. Tegelijk krijgen consumenten ook toegang tot producten die eerder niet in Ivoorkust te verkrijgen waren, zoals refurbished producten van Apple.

Andere online winkels die het goed doen zijn AfricaShop, Yaatoo en Afrimarket. Deze laatste online winkel richt zich voornamelijk op de diaspora. Ivorianen die in het buitenland wonen, kunnen rechtstreeks de benodigde aankopen doen voor hun familie en vrienden in plaats van een bedrag te storten op een bankrekening. Door zonder omweg cement of geiten te kopen weten ze de hoge transporkosten van banken te omzeilen.

Het aantal e-commerce gebruikers neemt in sneltempo toe. De grootste speler, Jumia, noteerde in

2014 iets meer dan 20.000 downloads van haar app, in 2015 waren dat er 157.000 (+680%) en halfweg 2016 leek ook dit aantal overtroffen te zullen worden. Drie kwart van de aankopen werden gedaan in Abidjan, voornamelijk door mannen (59,5%) tussen 25 en 34 jaar (33%). Een andere opvallende vaststelling: e-commerce is in stijgende mate mobiele of m-e-commerce. Op één jaar tijd, tussen 1 juni 2015 en 31 mei 2016, steeg het belang van bezoeken met een smartphone naar de site van Jumia van 29% naar 40%, terwijl ook het aantal aankopen met een mobiel toestel een soortgelijk patroon vertoonde.

Toch is er nog marge mogelijk voor e-commerce. Voor grote internationale bedrijven als Amazon en eBay blijven er wettelijke onduidelijkheden, waardoor ze nog niet volledig durven investeren in Ivoorkust. Bovendien wordt het merendeel van de betalingen cash afgewerkt, waardoor de leverancier niet alleen lang moet wachten op zijn geld maar ook de veiligheid niet altijd gegarandeerd is. De sterke toename in mobile payment kan op dit vlak redding brengen. De voornaamste uitdaging ligt in de logistieke keten. Goederen op een goedkope en snelle manier van een distributiecentrum of winkel naar de klant brengen, vergt voorlopig nog veel inspanning.

” De voornaamste uitdaging ligt in de logistieke keten. Goederen op een goedkope en snelle manier van een distributiecentrum of winkel naar de klant brengen vergt voorlopig nog veel inspanning.

DIGITALE TOEPASSINGEN

E-landbouw

In de PND 2016-2020 werd ANSUT verantwoordelijk gesteld voor het e-agriculture project, ter waarde van 8,2 miljoen EUR. Dat moet de Ivoriaanse boeren helpen om performanter en competitiever te worden, zowel wat de kwaliteit van het product aangaat als wat kostenefficiëntie betreft. Vier verschillende soorten diensten zullen aangeboden worden.

- Informatie en raadgeving: hieronder vallen weersvoorspellingen op maat van de landbouwers, informatie over de grondstoffen en manieren om het rendement te verhogen.
- Financiële diensten: het elektronisch toekennen van licenties, certificaten, leveringsformulieren en het verstrekken van microkredieten en verzekeringen.
- Statistische en analytische hulp: voorbeelden zijn traceerbaarheid, monitoring en gegevensverzameling, data access en analyse.
- Integraal ketenbeheer (Supply Chain Management): het koppelen van producenten en toeleveranciers, beheer van transport, optimalisatie van de opslag van de goederen...

E-onderwijs

Gemiddeld gaan kinderen in Ivoorkust slechts 7,7 jaar naar school, 63% maakt de lagere school af en maar één leerling op de drie vervolledigt de eerste cyclus van het middelbaar onderwijs. Bovendien zijn de resultaten van de jongeren die wel school volgen zwak tot zeer zwak voor Frans en wiskunde. Publieke scholen doen het nog slechter dan privé-scholen.

Na jaren van verwaarlozing werd sinds 2011 het budget voor onderwijs stelselmatig opgetrokken. In 2016 werd iets minder dan 5% van het Ivoriaanse

BBP besteed aan onderwijs. Dit komt overeen met een kwart van het budget dat de Ivoriaanse staat beheert. De inhaalbeweging die Ivoorkust daarmee maakt komt niets te vroeg. Als gevolg van de hoge lonen voor onderwijzend personeel schiet er echter weinig over voor investeringen in materiaal. Een studie van de Wereldbank toonde aan dat slechts 5% van de Ivoriaanse schooluitgaven bestemd is voor materiaal, terwijl dit in benchmarklanden zoals Kaapverdië en Thailand 20% bedraagt. Bijgevolg zijn de klassen veel minder goed uitgerust. Slechts één lagere school op drie heeft toegang tot elektriciteit.

Een van de prioritaire projecten in de PND 2016-2020 is het integreren van ICT op school. Hiervoor wordt 150 miljoen EUR opzijgezet, waarvan 90% is bestemd voor de jaren 2019-2020. Ter illustratie: die 150 miljoen EUR is ongeveer 80% van het totale budget dat de PND voorziet aan investeringen in het versterken van bestuur in onderwijsinstellingen. Daarnaast is er ook nog een potje voorzien voor het e-education project. Het succes daarvan wordt afgemeten aan het aantal scholen met toegang tot internet of multimediazalen. Hiervoor is 15,5 miljoen EUR uitgetrokken.

In een eerste fase werd al internet voorzien in een aantal universiteiten en wetenschappelijke onderzoekscentra. Daarnaast werden twee datacentra neergepoot en zestien zalen aangelegd voor tele-onderwijs. Voor middelbare scholen en technisch onderwijs werden onder meer LAN-netwerken aangelegd en multimediazalen met computers voorzien. In een volgende fase zullen meer dan honderd plaatsen voor professionele vorming onder handen genomen worden.

E-gezondheid

Zie hiervoor het onderdeel Gezondheidszorg in Ivoorkust

3.3 LANDBOUW

Ivoorkust beschikt over vruchtbare grond, gunstige klimatologische omstandigheden en een vlotte toegang tot water waardoor veel gewassen er succesvol kunnen gedijen. Landbouw is sinds de onafhankelijkheid van Ivoorkust dan ook de voornaamste steunpilaar van het economische beleid. Ook vandaag nog vertegenwoordigt de landbouwsector ongeveer 20% van het BBP, biedt ze werkgelegenheid aan ongeveer 50% van de bevolking en is ze goed voor rond de 70% van de Ivoriaanse export.

Ondanks deze cijfers is de Ivoriaanse landbouwsector nog steeds aan het bekomen van de chronische onderinvesteringen ten tijde van de burgeroorlog en de aanhoudende onrusten in het vorige decennium. Zowel in de landbouw, de visserij als in de pluimveehouderij hebben de Ivoriaanse boeren een lagere productiviteit dan hun collega's uit vergelijkbare landen. Enkel de rubberplantagehouders doen het beter dan gemiddeld. Ook de voedselzekerheid is nog niet gegarandeerd voor heel de bevolking. Acht procent van de bevolking kampt met onzekerheid, wat op zich wel een sterke verbetering is ten opzichte van 2008, toen dat nog het geval was voor 30% van de bevolking.

De eerste inhaalbeweging is voornamelijk te danken aan het Nationale Landbouw Investeringsprogramma (Programme National d'Investissement Agricole, PNIA) dat liep van 2012 tot 2016. Met een focus op voedselzekerheid en het creëren van jobs werd drie miljard EUR in de agrarische sector gepompt. Volgens cijfers van het Ministerie voor Landbouw en Landelijke Ontwikkeling bedroeg de gemiddelde jaarlijkse productiegroei van gewassen voor het levensonderhoud van de lokale bevolking (food crops) 11,5%. Zo ging volgens de FAO de productie van rijst fors de hoogte in tot meer dan 2,1 miljoen ton in 2015, terwijl in dat jaar ook de kaap van 1 miljoen ton maïs werd gerond. Voor beide is dit een stijging met ongeveer 20% ten opzichte van het gemiddelde 2011-2015.

Een tweede inhaalbeweging heeft zich in gang gezet dankzij een nieuwe injectie van 3 miljard EUR, die gepaard ging met een tweede PNIA. In de periode 2016-2020 zal een grotere nadruk worden gelegd op kwaliteit van de landbouw, waardoor ze robuuster en minder afhankelijk van externe schokken zou moeten worden. Het bevorderen van onderzoek en ontwikkeling en de bouw van steden rond landbouwgebieden (zogenaamde agropolen) draagt een bijzondere belangstelling weg. Daarnaast is ook de uitbouw van een verwerkende agrarische industrie in het vooruitzicht gesteld.

” De productie van (half)afgewerkte producten moet Ivoorkust beter wapenen tegen prijsschokken en een nieuwe bron van jobs vormen. Om deze uitbouw te stimuleren staat de regering verschillende fiscale voordelen toe.

Momenteel is Ivoorkust, zoals heel wat Afrikaanse landen, voor haar inkomsten sterk afhankelijk van de grondstofprijzen van de zogenoemde cash crops. Dit zijn, in tegenstelling tot de eerder aangehaalde food crops, gewassen bestemd voor de export. Ivoorkust is de belangrijkste producent van cacao ter wereld, de grootste exporteur van cashewnoten ter wereld, de derde koffieproducent van Afrika en een belangrijke speler in tal van andere exportgewassen.

De productie van deze cash crops is er sinds 2012 ook met 7,0% op vooruitgegaan, maar een sterke daling van de prijs voor koffiebonen in 2011 haalde deze sprong onderuit en bracht zelfs een klap toe aan de begroting. In de zomer van 2016 kelderde ook de wereldprijs voor cacao-bonen, hetgeen resulteerde in een tekort op de Ivoriaanse balans. De productie van (half)afgewerkte producten moet Ivoorkust beter wapenen tegen prijsschokken en een nieuwe bron van jobs vormen. Om deze uitbouw te stimuleren staat de regering verschillende fiscale voordelen toe. Hierna worden de incentives voor cacaobonen en cashewnoten besproken.

CACAO

Ivoorkust is de belangrijkste producent van cacao ter wereld en staat in voor ongeveer 40% van de wereldproductie. Buurland Ghana volgt als tweede belangrijkste producent al op verre afstand met een aandeel van 20%. Ongeveer een kwart van de Ivoriaanse bevolking is direct of indirect betrokken in de cacaoproductie, in haast 90% van de gevallen op kleine familieboerderijen van 2 tot 4 hectare. Velen onder hen leven onder de armoedegrens, voornamelijk als gevolg van de beperkte rendementen die ze halen per hectare.

Sinds het einde van de jaren negentig is de productie stabiel boven een miljoen ton. De uiteindelijke opbrengst van het oogstseizoen blijft in belangrijke mate afhangen van externe factoren, zoals het weer. In het oogstseizoen 2014-2015 werd een recordopbrengst van 1,8 miljoen ton cacaobonen genoteerd, het daaropvolgende jaar was dit weer 12% minder wegens de negatieve impact van het weerfenomeen El Niño, dat hevige wind en lange perioden van droogte met zich meebracht. Bovendien heeft het weer niet alleen impact op de hoeveelheid cacao, maar ook op de kwaliteit ervan en bijgevolg ook op de prijs die gevraagd kan worden.

” Ondertussen zijn er meer dan 250.000 boeren die cashewnoten telen. Bovendien stijgt hun aantal nog steeds aanzienlijk, voornamelijk in het noorden van het land waar cashewnoten een stabielere bron van inkomsten zijn geworden dan het traditionele katoen.

Een tweede reden waarom de opbrengst niet verder toeneemt, is de beperkte productiviteit. Een groot aantal Ivoriaanse cacaobomen heeft de vruchtbaarste jaren al achter de rug en levert steeds minder opbrengst. Bovendien worden heel wat bomen geteisterd door ziektes en insecten. Bij gebrek aan een goede opleiding voor de boeren worden nieuwe cacaobomen vaak niet optimaal geplant, of wordt het planten ervan zelfs uitgesteld. Ook meststoffen en andere productie verbeterende producten zijn voor veel kleine boeren geen optie omdat zij geen toegang hebben tot financiering. De Wereldbank stipuleerde dat slechts vijf procent van de verleende kredieten naar landbouw gaat, disproportioneel weinig ten opzichte van het belang van landbouw voor het BBP.

Ondanks deze factoren heeft de overheid zich tot doel gesteld om tegen 2020 de helft van de cacao wereldproductie voor haar rekening te nemen. Daarvoor heeft het een aantal hervormingen ingezet, velen onder begeleiding van de Wereldbank. Om een stabiele toevoer van cacao bonen te hebben, heeft de overheid minimumprijzen gegarandeerd voor de boeren. Tot de zomer van 2016 was dit 1,68 EUR per kilogram, maar als gevolg van de daaropvolgende prijsdaling op de wereldmarkt zakte dit naar 1,07 EUR per kilogram.

Een andere zet waren de aanpassingen van de Raad voor Koffie & Cacao (Conseil Café Cacao - CCC) bij het aantreden van President Ouattara, al doken in 2017 wel problemen op rond de benoeming van leden in de Raad van Bestuur. Onder aansturing van de regering werd een publiek-priyaat samenwerkingsplatform opgezet met het hierboven vermelde CCC, multinationals als Nestlé maar ook ngo's en instituten als de Wereldbank. In dit kader werden reeds 17 samenwerkingsakkoorden ondertekend voor investeringen in rurale gebieden, waaronder de verdeling van een nieuwe variëteit genaamd Mercedes, die resistenter is en een hogere productiviteit biedt. Andere initiatieven van de regering waren de oprichting van het label "Origine Côte d'Ivoire" in 2016 en de aankondiging in datzelfde jaar voor de uitbouw van een universiteit gespecialiseerd in cacao.

De voornaamste focus van Ivoorkust in de komende jaren is echter het uitbouwen van een verwerkende industrie. Dit zal niet alleen het aantal jobs ten goede komen maar ook de winst. De grondstof cacao zelf is verantwoordelijk voor slechts 6% van de kostprijs bij het aankopen van een reep chocolade in een supermarkt. Een groter deel van de koek meenemen, maakt Ivoorkust meteen ook minder afhankelijk van de dagprijs van de cacao,

die nog steeds bepaald wordt in handelszalen in Londen en New York.

Momenteel wordt ongeveer één derde van de jaarlijkse productie lokaal verwerkt in een van de 12 faciliteiten in het land. Daarmee is Ivoorkust nu al de grootste verwerker van cacaobonen, vóór Nederland en Duitsland. Onder meer het Amerikaanse Cargill, het Zwitserse Barry Callebaut en het Singaporese OLAM hebben al installaties in Ivoorkust. Tegen 2020 zou de helft van de totale productie lokaal verwerkt moeten worden. Daartoe heeft de overheid een resem incentives voorgesteld om de verwerkingsindustrie van cacaobonen te stimuleren. Zo is de exporttaks voor (half)verwerkte producten als cacaopoeder of cacaoboter significant lager dan deze voor de bonen zelf.

CASHEWNOTEN

De vraag naar cashewnoten neemt in een hoog tempo toe. In Europa en de Verenigde Staten zijn ze steeds meer in trek als gezonde snack. In Europa nemen Duitsland en Nederland samen de helft van de import voor hun rekening. In India en Zuidoost-Azië worden cashewnoten dan weer gebruikt in curry-gerechten en andere bereidingen. Steeds meer boeren in Ivoorkust surfen mee op deze trend. Ondertussen zijn er meer dan 250.000 boeren die cashewnoten telen. Bovendien stijgt hun aantal nog steeds aanzienlijk, voornamelijk in het noorden van het land waar cashewnoten een stabielere bron van inkomsten zijn geworden dan het traditionele katoen.

De cashewboom werd in de jaren 1960 naar Ivoorkust gebracht om ontbossing tegen te gaan. In 1990 werd voor 6.300 ton geproduceerd, in 2008 was dat al 330.000 ton meer en in 2016 zou voor ongeveer 700.000 ton geëxporteerd zijn. Bovendien zou de productie tegen 2020 volgens de Ivoriaanse Raad voor Katoen en Cashewnoot

(Conseil Coton Anacard – CCA) al 900.000 ton moeten bedragen. Ivoorkust voorziet ondertussen in 30% van de totale export van niet-verwerkte cashewnoten, voornamelijk naar India, Vietnam en Brazilië.

Het Nationale Agrarische Onderzoekscentrum van Ivoorkust, het Polytechnische Instituut in Yamoussoukro en de CCA hebben samen nieuwe cashewnootvariëteiten ontwikkeld waarmee nog intensiever geteeld kan worden. Dit moet de Ivoriaanse overheid helpen in haar plan om de belangrijkste producent van cashewnoten ter wereld te worden.

In 2015 werd slechts 5% van de cashewnoten lokaal verwerkt tot een (half)afgewerkt product. Daarmee scoort Ivoorkust slechter dan het Afrikaanse gemiddelde van 10%. De voornaamste reden voor de beperkte verwerking is het gebrek aan geschoolde arbeiders. Het verwerken van cashewnoten is immers arbeidsintensief en vergt opleiding. Toch wil President Alassane Ouattara tegen 2020 de volledige productie van cashewnoten binnenlands verwerken. Ter herinnering: voor cacao lag het streefdoel op 50% tegen 2020. Op dit moment zijn er plannen of is de aanbouw reeds begonnen voor 18 nieuwe verwerkingsfabrieken. Tegen eind 2017 zou er voldoende capaciteit moeten zijn om 215.000 ton lokaal te verwerken.

De verwerkte producten genereren niet alleen meer inkomsten maar drukken ook de logistieke kosten voor lokale bedrijven. Om tot 1 kilogram verwerkte cashewnoot te komen zijn immers 5 kilogram noten nodig. De overheid voorziet een belastingvrijstelling bij de export van lokaal verwerkte cashewnoten, en geeft de komende jaren zelfs een bonus van 0,60 EUR per kilogram lokaal verwerkte cashewnoot die naar het buitenland vertrekt.

EEN KOPJE IVORIAANSE KOFFIE

Het merendeel van de Ivoriaanse koffiebonen gaat naar Europa of de Verenigde Staten om verwerkt en geconsumeerd te worden. In 2016 richtte André Braud-Mensah het merk IvoryBlue op. Hij maakt gebruik van de Arabusta, een hybride van de Arabica en Robusta die ontwikkeld werd onder invloed van oud-President Félix Houphouët-Boigny. De capsules waarin de koffie verkocht wordt, zijn geïnspireerd op Nespresso en zijn voorlopig alleen te vinden in Ivoorkust. Op termijn hoopt het bedrijf ook in Mali, Senegal en wie weet zelfs China actief te worden.

KOFFIE

Daar waar cashewnoten bij de duidelijke groeiers horen in Ivoorkust is de koffiesector er de afgelopen jaren stevig op achteruit gegaan. In 2002 was Ivoorkust nog goed voor 300.000 ton geproduceerde koffiebonen op 1,3 miljoen hectare. Het jaar 2016 zou afgeklokt zijn op slechts 130.000 ton, geproduceerd op iets meer dan de helft van de oppervlakte van 2002.

In 2011 werd de eerder aangehaalde Raad voor Koffie en Cacao (CCC) opgericht in een poging van de overheid om onder meer de koffiesector opnieuw omhoog te tillen. Met gerichte investeringen zou de productie opnieuw richting 400.000 ton moeten gaan tegen 2023. Voor de productie 2016-2017 steeg de productie alvast met 5,7%. Daarmee was het land volgens de Internationale Koffie Organisatie de belangrijkste groeier ter wereld.

Tussen 2013 en 2018 maakt Ivoorkust 12 miljoen EUR vrij om jonge plantjes te verdelen bij nieuwe telers om zo de sector verder te dynamiseren. Bovendien is de voornaamste specialiteit van Ivoorkust de Robusta variëteit. Deze lijkt in een momentum te verkeren. Tussen 2010 en 2015 steeg de vraag van 54,8 miljoen zakken van 60 kilogram naar 70,3 miljoen zakken. In dezelfde periode steeg die andere bekende variant, de Arabica, slechts van 81,8 naar 86,6 miljoen zakken.

MOGELIJKHEDEN VOOR BELGISCHE BEDRIJVEN

Ivoorkust is één van de belangrijkste exporteurs ter wereld voor meer dan een dozijn landbouwproducten. De toenemende productie op een efficiënte wijze transporteren en opslaan is een toenemende uitdaging. Logistieke bedrijven hebben hier een steeds belangrijkere rol te vervullen.

Daarnaast zet de Ivoiriaanse regering steeds meer in op het creëren van toegevoegde waarde bij de landbouwproducten. Verwerkende bedrijven krijgen hiervoor (financiële) incentives van de staat. Toeleveranciers voor de opslag en verpakking van (half)afgewerkte producten kijken ook met steeds meer interesse naar de markt.

Een derde kans zit in het opleiden van de landbouwers en het investeren in onderzoek & ontwikkeling. De productiviteit van de landbouwers en de opbrengst van de gewassen heeft immers nog heel wat progressiemarge, zo leert vergelijkend onderzoek.

IVOORKUST EN LANDBOUW

BRON: CEPICI

**1ste producent
in Afrika**
van bananen

**1ste producent
en exporteur ter
wereld**
van cashewnoten

**1ste producent
ter wereld**
van cacaobonen

**1ste exporteur
in Afrika**
van palmolie

**1ste producent
in Afrika**
van rubber

**1ste producent
ter wereld**
van kolanoten

**4de exporteur
in Afrika**
van katoen

**3de producent
in Afrika**
van koffie

**4de exporteur
in Afrika**
van ananas

**7de exporteur
in Afrika**
van mango

3.4 GEZONDHEIDSZORG

Op het vlak van gezondheidszorg heeft Ivoorkust nog heel wat werk voor de boeg. In de Human Development Index (HDI) van de Verenigde Naties staat het land op de 171ste plaats van de 188 onderzochte landen. In een enquête afgenomen door de Verenigde Naties tussen 2014 en 2015 gaf slechts 38% van de Ivorianen aan tevreden te zijn over de kwaliteit van de gezondheidszorg in hun land. De overheid voorziet een belangrijke rol voor private bedrijven om het niveau op te krikken.

Vergeleken met 1990 heeft Ivoorkust amper vooruitgang geboekt op de HDI, al valt dit voornamelijk te wijten aan de periode 1990 – 2000. In de afgelopen vijf jaar behoort Ivoorkust wel degelijk bij de beste leerlingen van de klas, zeker in de categorie “Low Human Development”. De geboekte vooruitgang valt onder meer te danken aan het Nationaal Gezondheidsplan (Plan National de Développement Sanitaire, PNDS) dat liep van 2012 tot 2015. Het opleiden van extra personeel en de bouw van nieuwe gezondheidscentra maakte gezondheidszorg beschikbaar voor meer Ivorianen.

UITDAGINGEN EN PRIORITEITEN

Volgens de HDI bedroeg de gemiddelde levensverwachting bij geboorte 51,9 jaar in 2015. Daarmee scoort Ivoorkust bij de slechtste landen ter wereld. Dit cijfer is onder meer te wijten aan het feit dat gemiddeld per 100.000 bevallingen maar liefst 645 moeders overlijden, aan de hoge mortaliteit bij de geboorte (66,6 baby's op 1.000 overleven de bevalling niet) en de hoge kindersterfte onder vijf jaar (92,6 kinderen op 1.000). Malaria speelt het land nog steeds parten terwijl 3,2% van de bevolking tussen 15 en 49 jaar aan HIV lijdt.

Gelet op het succes van de vorige PNDS en de grote uitdagingen die nog resten, werd een nieuw Nationaal Gezondheidsplan gelanceerd dat zal lopen van 2016 tot 2020. Er zijn zes centrale assen:

- Bestuur en leiderschap
- Financiering van de gezondheidszorg
- Aanbod en gebruik van de gezondheidszorg
- Ziektebestrijding
- Gezondheid van de moeder, pasgeborenen en jongeren
- Preventie en promotie van de volksgezondheid en -hygiëne

” Om deze uitdagingen te realiseren heeft de overheid een budget ter waarde van 3,65 miljard EUR voorzien tijdens de looptijd van het plan. Van dit bedrag zou ongeveer een kwart (22,6%) naar investeringen gaan.

Aan deze zes assen worden 27 te realiseren doelstellingen verbonden zoals “Ziekenhuishygiëne wordt versterkt in alle instellingen”, “Sterfgevallen gelieerd aan HIV/AIDS moeten verminderen met 75% tegen 2020” of “Het nationale systeem om informatie te verzamelen over gezondheidszorg verbeteren en gebruiken bij het nemen van beslissingen op alle niveau’s”. Deze doelstellingen worden op hun beurt weer onderverdeeld in 83 kleinere, vaak concreet meetbare punten.

Om deze uitdagingen te realiseren heeft de overheid een budget ter waarde van 3,65 miljard EUR voorzien tijdens de looptijd van het plan. Van dit bedrag zou ongeveer een kwart (22,6%) naar investeringen gaan. Het leeuwendeel van dit budget gaat naar infrastructuur (20,4%), de rest naar apparatuur (2,2%). De overige drie kwart van de fondsen zijn ingeschreven voor het werkingsbudget, medicijnen en andere benodigdheden (36,9%), loonkosten (33,9%) en administratieve operationele kosten (6,6%).

In 2017 bedragen de geschatte investeringen ongeveer 250 miljoen EUR, in 2018 230 miljoen EUR, in 2019 150 miljoen EUR en in 2020 ten slotte 75 miljoen EUR. Tegenover de in de tijd dalende curve in investeringen staat wel een steeds stijgende druk op de kosten van het beheer. Van de zes structurele assen zal het onderdeel “Aanbod en gebruik van de gezondheidszorg” de grootste hap ontvangen (58% van het totale budget), gevolgd door “Ziektebestrijding” (23%).

UNIVERSELE GEZONDHEIDSDEKKING

Met de uitrol van een plan voor Universele Gezondheidsdekking (Couverture Maladie Universelle, CMU) staat in Ivoorkust een heuse revolutie op het vlak van gezondheidszorg voor de deur. Op basis van dit plan zouden alle Ivorianen toegang moeten krijgen tot betaalbare ambulante zorg, klinische zorg, kraamzorg en generische geneesmiddelen. De financiering wordt gedragen door de belastingplichtigen die iedere maand ongeveer 1,5 EUR (1.000 CFA-frank) moeten inleveren, terwijl de overheid bijspringt voor de rest van de bevolking.

Op 10 april van dit jaar waren 725.603 personen ingeschreven op het plan en 1.475.000 personen vooringeschreven met hun biometrische gegevens in de database van de CMU. Ondanks de stijging met bijna één miljoen vooringeschrevenen sinds november 2016 blijft de overheid voorlopig ver verwijderd van een totale dekking die van toepassing moet zijn op alle 23 miljoen Ivoriaanse burgers. In de eerste helft van 2017, goed twee jaar na de aankondiging van het plan, ging alvast de testfase van start met 150.000 studenten. Zij moeten eventuele problemen opsporen alvorens de definitieve uitrol van het programma van start gaat vanaf januari 2018.

Een universele gezondheidsdekking op volle snelheid zal heel wat mogelijkheden bieden voor bedrijven. Voor aanvang van het plan had slechts 5% van de bevolking een ziekteverzekering. Met een universele gezondheidsdekking komen alle 23 miljoen Ivorianen in beeld voor preventieve zorg en behandeling. Ter illustratie: alleen al om de testfase tot een succes te maken, werden 17 gezondheidscentra op punt gesteld.

” Een universele gezondheidsdekking op volle snelheid zal heel wat mogelijkheden bieden voor bedrijven. Voor aanvang van het plan had slechts 5% van de bevolking een ziekteverzekering.

De Ivorianen moeten zowel bij publieke als private zorgverstrekkers terecht kunnen voor hun zorg. Volgens de laatste telling (die al dateert uit 2011) waren er 2.036 private gezondheidscentra, goed voor ongeveer de helft van alle centra. Maar liefst 70% daarvan zou volgens de voorzitter van de Nationale Vereniging voor Ivoriaanse Dokters niet gecertificeerd en/of illegaal zijn. Om dit op te vangen zullen grote investeringen nodig zijn. Tegen eind 2017 moet het volledige zorglandschap in kaart gebracht zijn.

Verschillende buitenlandse bedrijven zijn begonnen met de bouw van gezondheidscentra en het installeren van nieuwe apparatuur. Daarnaast omarmt de Ivoriaanse overheid ook steeds meer Publiek-Private Partnerschappen (PPP). In de zomer van 2017 werden via de overheidswebsite <http://www.ppp.gouv.ci> onder meer PPP's aangeboden voor werken in het Universitaire Ziekenhuis van Cocody, het Universitaire Ziekenhuis van Treichville en het Cardiologisch Instituut van Abidjan. Samen zijn deze drie projecten al goed voor 110 miljard FCA.

FARMACEUTISCHE INDUSTRIE

Ook binnen de farmaceutische industrie staat er heel wat te gebeuren. Op dit moment kan Ivoorkust niet voorzien in haar behoeftes voor medicijnen en vaccins. Omwille van onder meer een gebrek aan

stiptheid bij leveringen, haast onbestaande logistieke data en de gebrekkige stockagecapaciteit is er een chronisch tekort aan essentiële vaccins in de meeste ziekenhuizen, zeker in perifere gebieden. Daar is slechts een kwart tot een derde van alle essentiële geneesmiddelen en vaccins onmiddellijk voorhanden. Bijgevolg moeten patiënten in vele gevallen hun toevlucht nemen tot namaak.

Een eerste oplossing om de tekorten tegen te gaan, is in het voorzien van nieuwe infrastructuur. Gespecialiseerde opslagplaatsen en distributiecentra moeten de farmaceutische producten sneller ter plaatse krijgen. Daarnaast is ook het opdrijven van de productie van farmaceutische producten opgenomen als één van de prioritaire investeringsprogramma's van de staat. De lokale medicijnen worden momenteel in acht fabrieken geproduceerd, waarvan vijf gericht zijn op generische medicijnen onder licentie. Een Marokkaans bedrijf kondigde in 2016 alvast een investering van meer dan 9 miljoen EUR aan in de vrijhandelszone van Groot-Bassam voor de uitbouw van een productiecentrum.

E-GEZONDHEID

Ivoorkust werkte in 2012 een strategisch project uit rond e-gezondheid (eSanté). De overheidsinstantie "Coordination Nationale pour le Développement et l'utilisation des Technologies de l'Information et de la Communication dans le domaine de la santé" (CNDTIC) werd opgericht in 2014 en was

betrokken bij de ziekenhuishervorming van 2015. ICT-oplossingen moeten vanaf nu standaard geïntegreerd worden in alle gezondheidscentra.

Een van de kernideeën van het e-gezondheidsproject is een elektronisch opvraagbaar patiëntendossier voor iedere Ivoriaan. Ook qua infrastructuur worden grote investeringen vooropgesteld. Al de gezondheidscentra moeten met breedbandinternetansluitingen verbonden worden met een datacenter dat gespecialiseerde diensten en applicaties beschikbaar moet stellen. De gezondheidscentra zullen met multimediazalen uitgerust moeten worden en toegang bieden tot teleondersteuning en zelfs telechirurgie.

De uitrol van het e-gezondheidsproject zit nog in een beginnende fase. In eerste instantie worden twee gezondheidscentra in Abidjan en drie in de regio l'Agnéby-Tiassa uitgerust. Het gaat om het Universitair Ziekenhuis van Yopougon, het Universitair Ziekenhuis van Treichville, het Regionale Ziekenhuis van Agboville en de Stedelijke Gezondheidscentra van Rubino en Cechi.

MOGELIJKHEDEN VOOR BELGISCHE BEDRIJVEN

De komende jaren zal overgegaan worden tot de bouw van talrijke ziekenhuizen en medische centra. Investeringen in medische apparatuur en ICT-toepassingen zullen sterk stijgen tegen 2020.

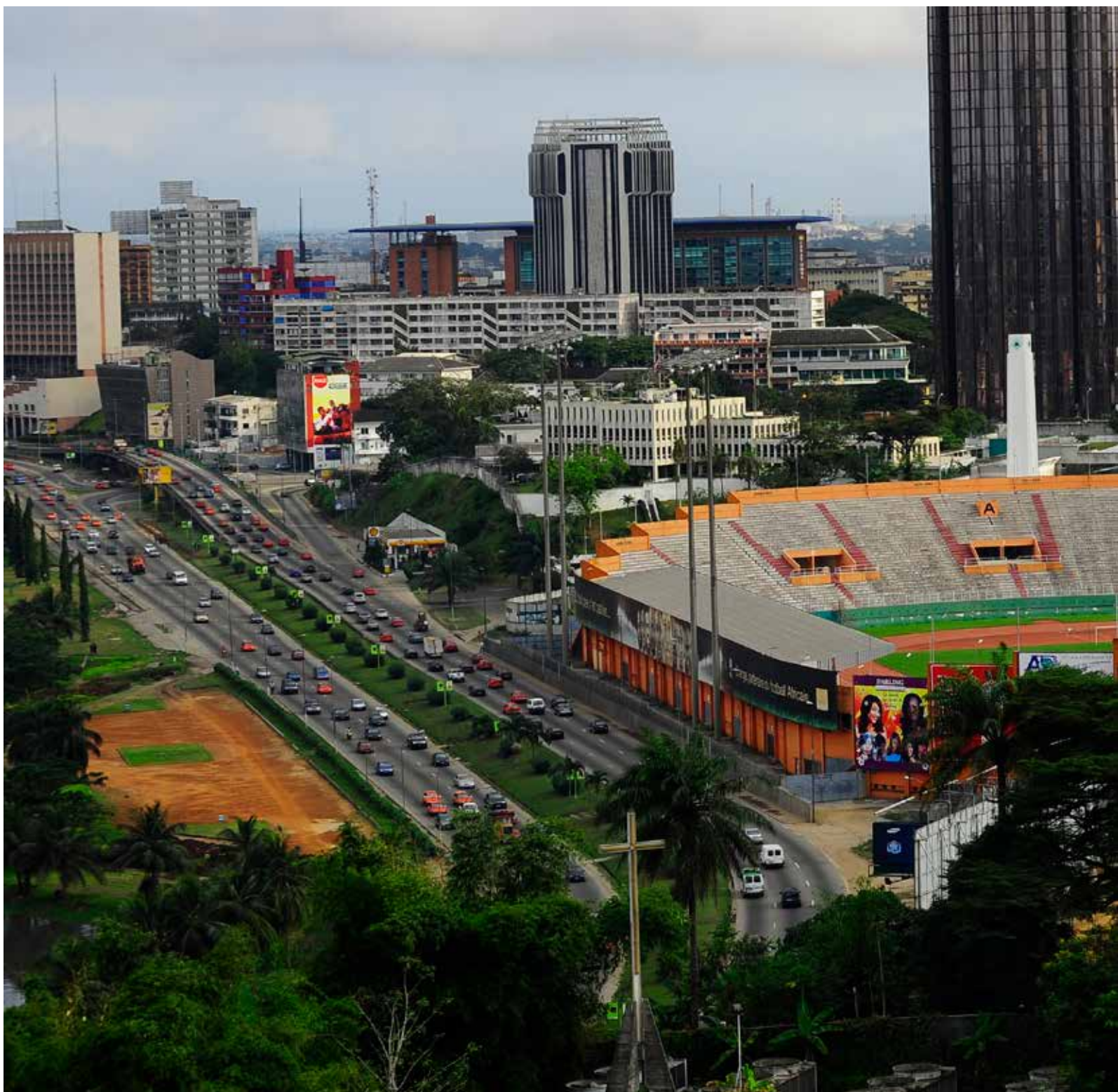
Ivoorkust kampt met een tekort aan medicijnen en heeft haar zinnen gezet op onder meer een lokale productie. Dit biedt mogelijkheden voor farmaceutische bedrijven en toeleveranciers.

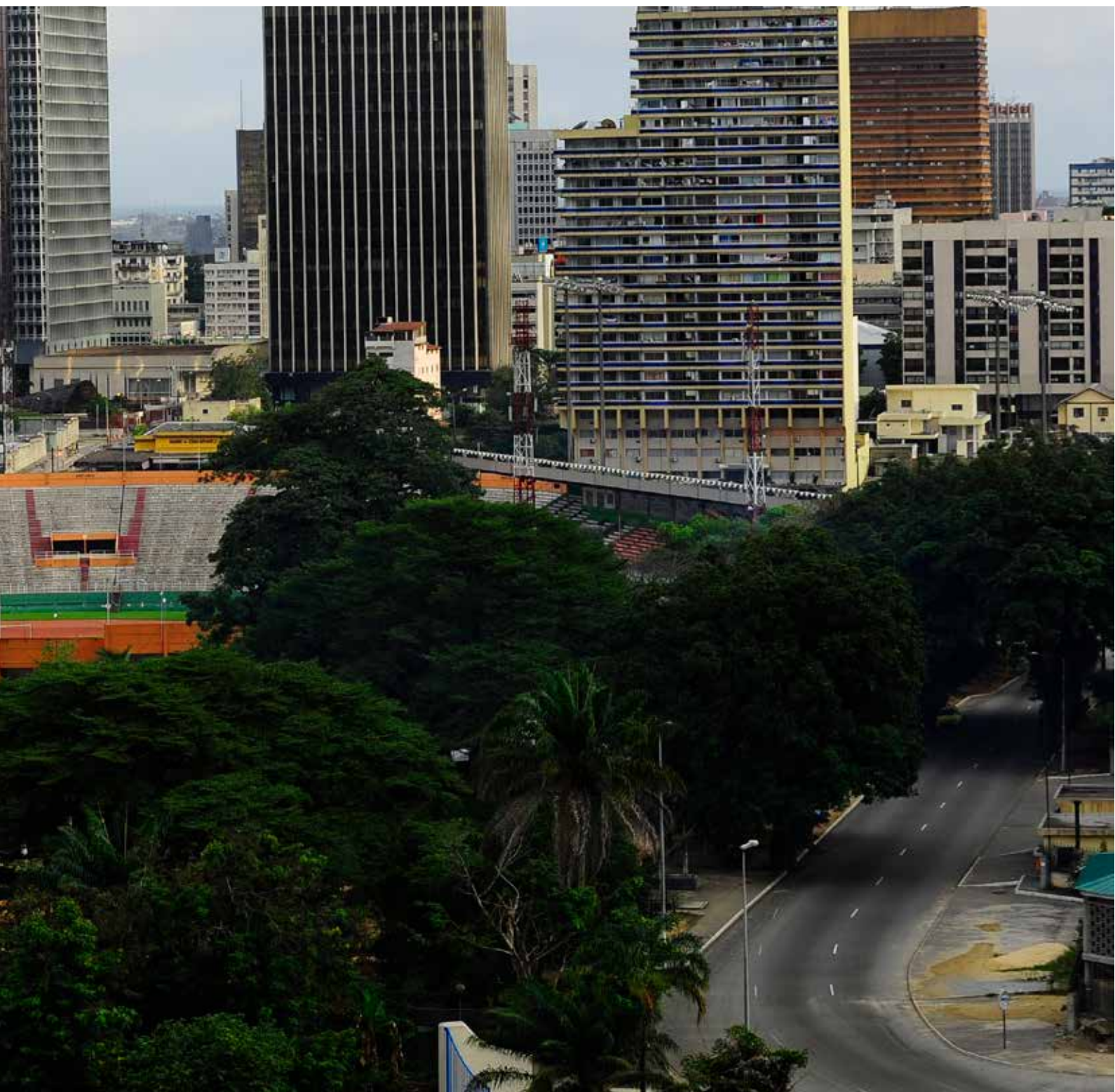
De uitbouw van ICT-toepassingen binnen ziekenhuizen en medische centra.

4

RECENTE SUCCESVERHALEN

SATADSL

WWW.SATADSL.NET

Het Brusselse SatADSL is één van de meest toonaangevende spelers ter wereld voor het verspreiden van internet aan de hand van satellieten. De oprichters van het bedrijf schreven als consultants voor het European Space Agency een studie over het potentieel van internet via satelliet in Afrika met de technologie van het Belgische bedrijf NEWTEC. Aangezien hun “promising” bevindingen zonder gevolg bleven besloten de auteurs om in 2010 dan maar zelf een bedrijf uit de grond te stampen.

De studie concludeerde immers dat grote delen van de wereld nog niet verbonden zijn met kabel, laat staan kwalitatieve kabel met een grote bandbreedte capaciteit, en dat dit vanwege hun locatie mogelijk nooit zal gebeuren. En zelfs als er kabelinfrastructuur wordt gelegd in minder stabiele landen blijkt deze onderhevig aan elektriciteitspannes, natuurfenomenen en gebrekkig onderhoud of diefstal. Het aanleveren van internet via schotelantennes en satelliet vormt voor bedrijven en openbare instanties dan ook de meest zekere manier op een stabiele en snelle toegang tot het net.

De diensten van SatADSL werden in eerste instantie gebruikt door banken maar werden al snel opgepikt door NGO's, ambassades, bedrijven en overheden. Aangezien de technologie die SatADSL via haar service delivery platform gebruikt zo innovatief is, kan het immers internetabonnementen op maat uitwerken voor al haar klanten. Daarnaast leent de technologie zich ook uitstekend tot het uitzenden van media vanuit een hoofdkantoor naar afgelegen bijkantoren. Onder meer de BBC maakt hiervan gebruik.

Ondertussen is SatADSL razend snel aan het groeien. In 2016 bedroeg de omzet van het bedrijf 3 miljoen EUR, voor 2017 zou dit naar schatting groeien tot 4 miljoen EUR. Ook het aantal landen waar het bedrijf actief is, stijgt razendnel. Dit jaar won het dan ook de eerste prijs op de Brussels Best Exporters 2017. Momenteel is SatADSL actief in een veertigtal landen, gaande van Kaapverdië tot Nepal. De meeste klanten bevinden zich voorlopig in Afrika en het Midden-Oosten al is er een wereldwijde vraag. De volgende golf van klanten verwacht het bedrijf uit Latijns-Amerika.

In Ivoorkust heeft SatADSL al verschillende projecten gehad. Het werkt daarvoor samen met lokale verdelers, vaak internet service providers. Deze partners hebben ook de licenties in handen voor het gebruik van satcom infrastructuur en staan in voor het contact met de eindklant. Deze betaalt een eenmalig bedrag voor de aankoop van een schotel en modem en vervolgens maandelijkse bijdrages. Een voorbeeld van een dergelijk contract is de keuze van de Zwitserse vzw Fondation Hirondelle om de technologie van SatADSL te gebruiken voor de distributie van radiouitzendingen naar afgelegen radiostations.

Daarnaast werkt SatADSL ook samen met de overheid. Bij de laatste presidentsverkiezingen was het Brusselse bedrijf verantwoordelijk om de toegang tot het internet in het centrale controlebureau van de verkiezingen te garanderen. Momenteel is het bedrijf ook in onderhandeling met ANSUT voor het opstarten van 400 cybercenters waar Ivoriaanse burgers via e-government administratieve zaken kunnen afhandelen, en waar kleine bedrijven kunnen genieten van internet. Dit project zou de omzet in Ivoorkust van SatADSL, die momenteel ongeveer 100.000 EUR bedraagt, sterk de hoogte in kunnen jagen.

TECHNOLOGY SERVICES ENVIRONMENTAL (T.S.E.)

De onderneming T.S.E. (Technology Services Environmental), die in 2011 werd opgericht door Francis Guglielmetti, heeft zich gespecialiseerd in de meting van de kwaliteit van zowel de binnen- als buitenlucht en de industriële uitstoot, alsook in het domein van lawaaimetingen en trillingen. Ze is actief in verschillende Afrikaanse landen, meer bepaald in Benin, Ivoorkust, Senegal, Guinee, Rwanda en Oeganda. T.S.E. biedt consultancydiensten en opleidingen, maar zorgt ook voor de opvolging bij de installatie van apparatuur en voorziet in een dienst na verkoop om de naleving van de internationale normen zo goed mogelijk te garanderen.

De bekrachtiging van de klimaatconferenties in Kyoto en in Parijs om de gevolgen van de klimaatwijziging tegen te gaan, heeft de ondertekenende landen ertoe aangezet om zich uit te rusten met systemen die de luchtkwaliteit analyseren. Op basis van deze analyse kunnen dan de nodige maatregelen genomen worden. Ivoorkust had nood aan een dergelijke uitrusting om de luchtkwaliteit te meten, maar bovenal aan begeleiding en hulp om lastenboeken op te stellen en decreten en wetten om de Europese richtlijnen te volgen. Het is op deze manier dat T.S.E. in Ivoorkust begon. Aangezien de onderneming niet afhankelijk is van één specifiek merk, kan ze oplossingen op maat aanreiken.

Concreet heeft T.S.E. een mobiele aanhangwagen geïnstalleerd met analyseapparatuur zoals een chromatograaf voor het meten van CO₂, ozon, ... gecertificeerd volgens de Europese en Amerikaanse normen. Dankzij deze uitrusting kunnen rapporten over de hele wereld verzonden en geanalyseerd worden. Ook al is Senegal het meest ontwikkelde land in deze materie, toch heeft Ivoorkust de ambitie om opnieuw het grootste analyselaboratorium van West-Afrika te worden. Daarom werd in mei 2017 T.S.E.-CI opgericht om een "technologiepool" te creëren en om de installaties op niveau te houden. T.S.E.-CI is er verantwoordelijk voor de opleiding van plaatselijke technici, die zich vervolgens ontfermen over de netwerken.

T.S.E. heeft eveneens het Institut scientifique de Service public (ISSeP), dat in Wallonië gespecialiseerd is in het toezicht op het milieu en betrokken is bij onderzoek en technologische ontwikkelingen, in contact gebracht met het Centre Ivoirien Anti-Pollution (C.I.A.POL.). Tijdens de economische missie zal er een bekrachtiging komen van de akkoorden over de uitwisseling van opleidingen en technici tussen beide instituten.

Andere projecten waaraan T.S.E. werkt in Afrika betreffen een netwerk van stations die de luchtkwaliteit in Dakar meten, een netwerk van meteorologische stations in Rwanda, alsook de installatie van een mobiele aanhangwagen in Mali. T.S.E. heeft eveneens zeer vergevorderde contacten met het Ministerie van Olie in Niger en de Ministeries van Milieu in Djibouti, Benin en Madagaskar.

SEA-INVEST

WWW.SEA-INVEST.COM

Sea-Invest is een familiale groep uit Gent opgericht in 1989 en is wereldwijd een van de voornaamste operatoren van haven terminals. Historisch gezien is het bedrijf gespecialiseerd in de behandeling en opslag van droge bulk (ertsen, kolen, biomassa, meststoffen, granen, rijst,...) maar over de jaren heen wist de groep zich te diversifiëren in andere sectoren zoals de behandeling van fruit en groenten, vloeibare bulk en containers. Aanvullend biedt Sea-Invest ook diverse logistieke diensten waaronder opslag, expeditie, inklaring, en scheepsagenturen.

In totaal behandelt Sea-Invest jaarlijks meer dan 120 miljoen ton goederen over 25 havens in 8 landen. In Europa is SEA-invest naast België eveneens actief in Polen, Duitsland, Nederland en Frankrijk, in Afrika is dat Senegal, Ivoorkust en Zuid-Afrika.

De eerste stappen in Ivoorkust werden gezet in 2006, via de overname van SMPA, de uitbater van de fruitterminal in Abidjan. Dankzij de succesvolle reorganisatie en investeringsplan van 6 miljoen EUR, slaagde SEA-invest deze verlieslatende terminal uit te bouwen tot een performante en winstgevende activiteit.

In 2008 verkreeg SEA-invest de concessie voor de uitbating van de droge bulk terminal van Abidjan. Met het oog op de modernisering en de professionalisering investeerde SEA-invest ruim 40 miljoen EUR in deze terminal. Hierdoor slaagde de groep erin laad en los cadansen substantieel te verhogen, waardoor de capaciteit van de terminal evolueerde van 800.000 ton in 2008 tot ruim 4.000.000 ton in 2017. In het licht van de verdere groeiverwachtingen, bestudeerde SEA-invest met de havenautoriteiten de uitbreiding van deze terminal, om zo doende grotere schepen te kunnen verwelkomen.

In 2014 startte SEA-invest via haar filiaal SEA-Truck een trucking activiteit op, die een investering van 4.5 miljoen EUR vertegenwoordigd. SEA-Truck heeft vandaag een vloot van meer dan 40 vrachtwagens die hoofdzakelijk het transport verzorgen van mijnbouwproducten tussen de mijnen en de haven van Abidjan. Op deze manier biedt SEA-invest een volledig geïntegreerde service aan haar klanten in de mijnbouwsector.

Tenslotte is SEA-invest eveneens actief als logistieke dienstverlener voor de Olie & Gas sector. In juli 2016 nam SEA-invest via haar filiaal Petro-SEA Logistique, een joint-venture tussen SEA-invest en Petroci, de Offshore Supply Base over van Petroci voor een bedrag van ruim 13 miljoen EUR. Met het oog op een verdere ontwikkeling van deze activiteit, investeerde de groep sinds de overname meer dan 8 miljoen EUR in de modernisering en uitbreiding van deze terminal, om de dienstverlening aan haar klanten te verbeteren.

In totaal heeft de groep SEA-invest meer dan 120 miljoen EUR geïnvesteerd in Ivoorkust en ruwweg 1.000 jobs gecreëerd, waarvan 300 rechtstreeks.

Wat betreft de toekomst, heeft SEA-invest nog tal van projecten op stapel, waaronder de uitbreiding van de Bulk Terminal, de ontwikkeling van een logistiek platform van 18ha in Yopougon en de bouw van een nieuwe losinstallatie voor CIMAF in de haven van San Pedro. Samen met de haven van Antwerpen bestudeerde SEA-invest eveneens de bouw van een logistieke basis voor meststoffen en andere landbouw producten in San Pedro. Al deze investeringen worden geraamd op 300 miljoen EUR.

5

BRONNEN

ONZE PARTNERS

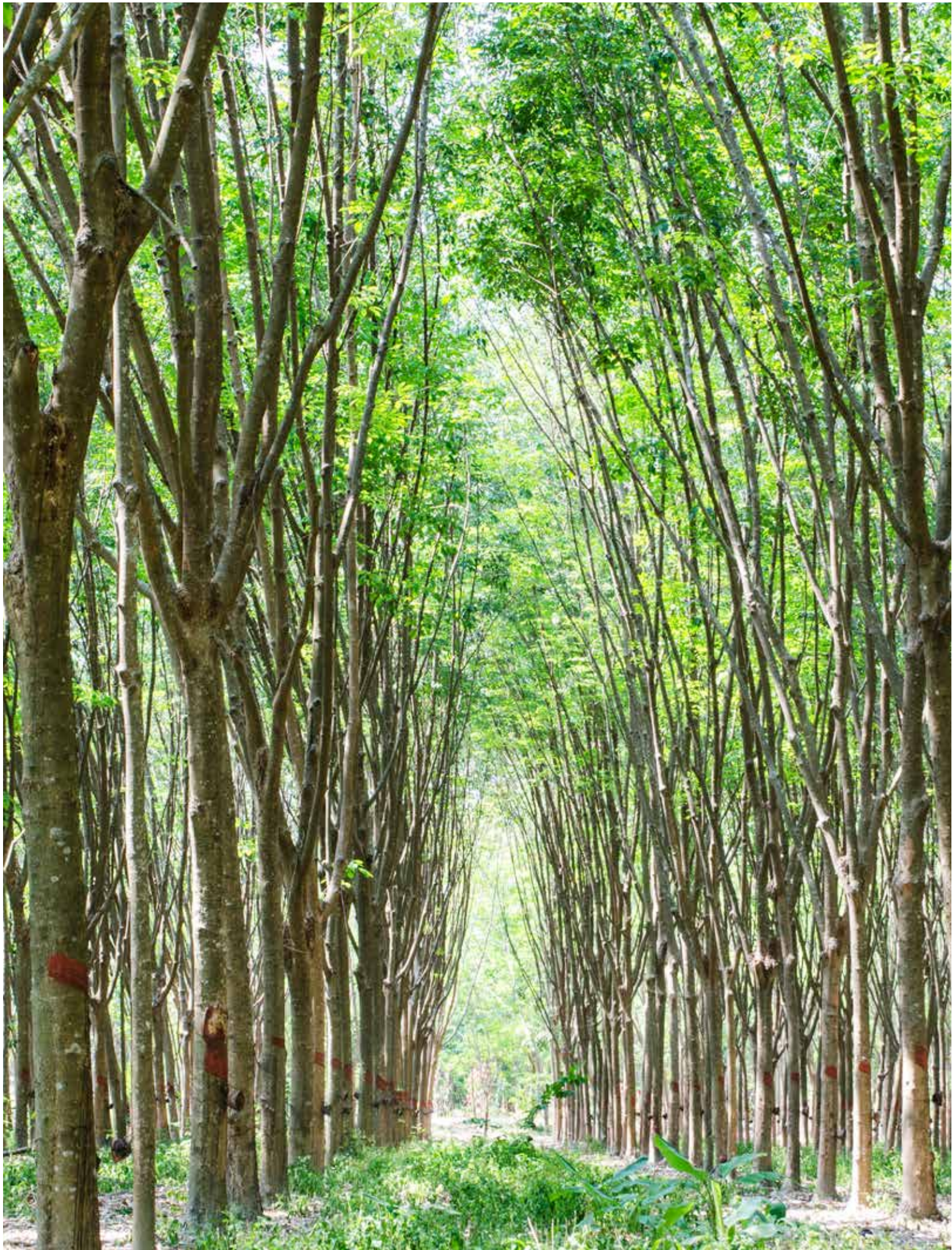
- **Flanders Investment and Trade**
www.flandersinvestmentandtrade.be
- **Brussel Invest & Export**
invest-export.brussels
- **Agence wallonne à l'Exportation et aux Investissements étrangers**
www.awex.be
- **FOD Buitenlandse Zaken**
www.diplomatie.be

IVORIAANSE BRONNEN

- **Groupe Consultatif Plan National de Développement**
www.gcpnd.gouv.ci
- **Comité National de Pilotage des Partenariats Public-Privé de Côte d'Ivoire**
www.ppp.gouv.ci
- **Centre de Promotion des Investissements en Côte d'Ivoire**
www.cepici.ci

ANDERE BRONNEN

- **Afric Telegraph**
africtelegraph.com
- **Africa Online**
www.thisisafricaonline.com
- **Afrikaanse Ontwikkelingsbank Database**
knoema.com/AFDBSED2016v1/afdb-socio-economic-database-1960-2016?country=1000660-ecowas
- **BNP Paribas Fortis**
www.tradesolutions.bnpparibas.com
- **Bonds and shares**
bonds-and-shares.com
- **Centrale bank van West-Afrikaanse staten**
www.bceao.int
- **Centre for the Promotion of Imports from developing countries**
www.cbi.eu
- **CIA World Factbook**
www.cia.gov
- **Credendo**
www.credendo.com
- **Deloitte**
www.deloitte.com
- **Economische Gemeenschap van West-Afrikaanse Staten**
www.ecowas.int
- **Europese Commissie**
ec.europa.eu/trade
- **Europese Unie Recht**
eur-lex.europa.eu
- **Global Risk Insights**
globalriskinsights.com
- **Huffpost Maroc**
www.huffpostmaghreb.com
- **isds.bilaterals**
www.isds.bilaterals.org
- **Internationaal Monetair Fonds**
www.imf.com
- **Jeune Afrique**
www.jeuneafrique.com
- **L'intelligent Abidjan**
www.lintelligentdabidjan.info
- **Le Moniteur du Commerce International**
www.lemoci.com
- **Oxford Business Group**
www.oxfordbusinessgroup.com
- **Review of African Political Economy**
roape.net
- **Schatkist van Frankrijk**
www.tresor.economie.gouv.fr
- **Switzerland Global Enterprise**
www.s-ge.com
- **The Heritage Foundation**
www.heritage.org
- **Verenigde Naties Comtrade**
comtrade.un.org
- **Verenigde Naties Conference on Trade and Development**
unctad.org
- **Verenigde Naties Ontwikkelingsprogramma Human Development Report 2016**
hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf
- **Verenigde Naties Voedsel- en Landbouworganisatie**
www.fao.org
- **Wereldbank**
www.worldbank.com
- **Wereldhandelsorganisatie**
www.wto.org
- **Wereld Economisch Forum**
www.weforum.org
- **West-Afrikaanse Economische en Monetaire Unie**
www.uemoa.int

AGENTSCHAP VOOR BUITENLANDSE HANDEL

Montoyerstraat 3
1000 Brussel
Tel.: +32 2 206 35 11
www.abh-ace.be

FOD BUITENLANDSE ZAKEN, BUITENLANDSE HANDEL EN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

Karmelietenstraat 15
1000 Brussel
Tel.: +32 2 501 81 11
diplomatie.belgium.be

FLANDERS INVESTMENT & TRADE

Koning Albert II-laan, 37
1030 Brussel
Tel.: +32 2 504 87 11
www.flandersinvestmentandtrade.com

BRUSSEL INVEST & EXPORT

Charleroise Steenweg 112,
1060 Brussel
Tel.: +32 2 800 40 00
invest-export.brussels

AGENCE WALLONNE À L'EXPORTATION ET AUX INVESTISSEMENTS ÉTRANGERS

Sainteletteplein, 2
1080 Brussel
Tel.: +32 2 421 82 11
www.awex.be

Publicatiedatum: oktober 2017

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER Fabienne L'Hoost

AUTEUR Wouter Decoster

GRAFISCHE VORMGEVING EN UITVOERING Bold & pepper

DEZE STUDIE IS OOK BESCHIKBAAR OP www.abh-ace.be

GEDRUKT OP PAPIER MET EEN FSC-LABEL

Overname gegevens (of tekst) is toegelaten mits bronvermelding

Hoewel alles in het werk werd gesteld om nauwkeurige en actuele informatie te geven, kunnen noch het Agentschap voor Buitenlandse handel, noch zijn partners (Flanders Investment & Trade, Brussel Invest & Export en het Agence wallonne à l'Exportation et aux Investissements étrangers) verantwoordelijk worden gesteld voor fouten, weglatingen en leugenachtige verklaringen. Ze kunnen evenmin verantwoordelijk worden gesteld voor het gebruik of de interpretatie van de informatie in deze studie. Deze studie heeft niet de bedoeling advies te verstrekken.